

KUR'AN'DA AMEL DEFTERİ VE AMELLERİN TESPİTİ

Yrd.Doç.Dr. Hüseyin ÇELİK*

ÖZET

Bu makalenin konusu, Kur'an ayetleri ışığında amel defteri ve amellerin tespiti meselesidir. Kur'an'da kitap ve suhuf adlarıyla geçen amel defteri; insanın dünyadayken yaptığı amellerin kaydedildiği kitaptır. İnsanların dünyada iken yaptıkları kaydedilip, hesap anında inkâr edemeyecekleri bir şekilde onlara arz edilir.

Kur'an'da, insanın amellerinin tespiti noktasında; "Yerin haber vermesi", "insan azalarının kendi aleyhine şahitlik yapması", "meleklerin yapılanları kaydetmesi", "amellerin yazılı olduğu kitap", "kitabın konuşması", "peygamberlerin ve meleklerin insanların yaptıklarına şahitlik yapmaları", "Allah'ın insanlara yaptıklarını haber vermesi" gibi birçok kayıt işleminden bahsedilir.

İnsanın dünyadayken her türlü iyi kötü, büyük küçük, gizli açık işlemiş olduğu fiil ve davranışlar melekler vasıtası ile yeryüzü coğrafyasına, insanın kendi el, ayak ve deri gibi azalarına kaydediliyor olabilir. Kıyametten sonra, hesap anında yeryüzünde işlenen fiilleri Allah'ın emretmesi ile görüntülü olarak, insanın azaları ya hakiki manada konuşarak ya da o fiillerin kendi üzerlerinde meydana getirmiş oldukları etkileri göstereceklerdir.

Anahtar Kelimeler: Amel defteri, şahit, kaydetmek, kitabın konuşması, yerin haber vermesi.

THE BOOK OF THE RECORD OF THE DEEDS IN HOLLEY QURAN AND DETECTION OF DEEDS

ABSTRACT

This article concerns, in the light of Koran, the book of the record of the deeds in holley quran and detection of deeds. The book of the record of the deeds which is named book and

* Yrd. Doç. Dr., Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.

suhuf in Koran is book which amels are recorded while people are living in the earth. While people are in the earth, the things which they did are recorded and during judicial time they are showed to people and people will not be able to deny.

In the point of detection of people's deeds, Koran mentions some different shapes such as "apprising of ground" , "testifying of their organs against people" , "angel's recording of things are done" , "book which is written deeds" , " speaking of book" , "angels and prophets' testifying of people's behaviour" , " Allah's apprising its doings to peoples.

While people are in the earth, any kind of good, bad, big, little, hidden, clear behaviours and acts, which people have done, may be recorded to their hands, feet, skin and terra by angels. After doomsday, during the judicial time, behaviours and acts, doing in the earth, will be showed to owners with order of Allah. Showing these behaviours and acts is occured by their organs speaking or effects of them on their owners.

Key Words: *The book of the record of the deeds Attestor, Record, speaking of book, Apprising of ground.*

A. GİRİŞ

Kur'an'da kitap ve suhuf adlarıyla geçen amel defterine Kitâbu'l-â'mâl ve suhufu'l-â'mâl da denir.¹ Kur'an'a göre; İnsanın dünyadayken yaptıkları amelleri kaydedilmekte ve kıyametten sonrada bu kaydedilen ameller bir kitap içerisinde sahiplerine sunulacaktır. İçerisindeki amellerin iyilik ve kötülük derecelerinin ağırlığına göre sahiplerine sağ taraflarından veya arka taraflarından getirilerek sol taraflarından verilecektir. Sağ taraflarından alanların hesaplarının kolay olmasından dolayı sevinçten gözleri parlarken, sol taraftan alanlar ise hesaplarının

¹ Isfahâni, Huseyn b. Muhammed, el-Müfredât fi Garîbi'l-Kur'an, Kahire, 1961, s. 424; Kılavuz, Ahmet Saim, "Amel Defteri", İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 1991, III, 20

zorluğundan dolayı üzülecek ve yok olmak isteyeceklerdir.

Kur'an, insanların amellerinin kaydedildiği bir *amel defterinden* bahsetmekle birlikte bu defterin keyfiyeti hakkında net bir bilgi vermemiştir. Fakat insanın kendi azalarının kendi aleyhine şahitlik yapacakları, yeryüzünün kendi üzerinde insanların işlemiş oldukları fiilleri anlatacağı, her insanın yanında onun iyi ve kötü amellerini kaydeden Hafaza veya Kiramen Katibîn meleklerinin olduğu, bu kitapların ve kendilerine gönderilen peygamberlerin hesap anında o kimselerin aleyhine şahitlik yapacakları ve Allah'ın o kimselere yaptıklarını haber vereceği gibi hususlara vurgu yapmıştır.

Dünyada yaptıklarından dolayı kötü akıbetle karşılaşacağını anlayan bazı insanlar, suçluluk psikolojisi içerisinde yaptıklarını inkâra kalkışacak. Allah da, onların aleyhlerine başta kendi nefisleri olmak üzere, içerisinde yaşadıkları fiziki ortamı, kendi amellerini yazan melekleri ve kendilerine gönderilen melekleri şahit getirecek, son noktada da kendisi onlara yaptıklarını bildirecektir.

Kur'an'ın insanın amellerini tespiti noktasındaki sunmuş olduğu ayetleri incelediğimiz de *Amel Defteri*'nden maksadın; anladığımız manada bir kitap olmasından ziyade, insanın azalarını ve içerisinde yaşadığı coğrafyayı da kapsayan çok yönlü bir içeriğe sahip olduğunu söyleyebiliriz.

Kur'an, *Amel Defteri*'nin keyfiyeti hakkında değişik şekillerde bilgi vermiştir. Bu bilgileri şu başlıklar altında toplayabiliriz:

a. İnsanın başta dil, el, ayak ve deri gibi azalarının kişinin aleyhine şahitlik yapması

- b. İnsanın kendisinin kendi aleyhine şahit olması
 - c. Yeryüzünün, üzerinde yapılanları anlatması
 - d. Meleklerin yapılanları kaydetmesi
 - e. Amellerin yazılı olduğu kitap
 - f. Kitapların sahipleri aleyhine şahitlik yapımları
 - g. Kitapların sağdan veya soldan verilmesi
 - h. Peygamberlerin ve meleklerin şahitlik yapımları
 - i. Allah'ın yapılanları haber vermesi
- Sırası ile bunları açıklayalım:

B. İNSAN AZALARININ İNSANIN ALEYHİNE ŞAHİTLİK YAPMASI

İnsanın azaları, sahibinin dünyada iken işlemiş olduğu davranışları kaydettiği ve kıyametten sonra da bu fiilleri itiraf edeceğinden dolayı, amel defteri dediğimiz şeyin bir yönünü teşkil etmektedir. Kur'an, hesap esnasında insanın yapmış olduğu fiil ve davranışların ortaya çıkarılması ve onların ispatı konusunda kişinin sahip olmuş olduğu azaları bir ispat aracı olarak zikreder. Kıyamet günü acı akıbetini gören inkârcı kimse, dünyada iken işlemiş olduğu olumsuz fiil ve davranışlarını inkâra kalkışacak, aleyhlerinde gösterilen bütün şهادetleri inkâr edecek ve kendi aleyhine kendi nefisinden başka kimseyi şahit olarak kabul etmeyecek. İş bu noktaya geldikten sonra, Allah da o kimsenin ağzını mühürleyecek ve bizzat kendi azalarını kendi aleyhine şahit olarak ko-nuşturacak.

Bu konu ile ilgili olarak da Kuran'da şu üç ayet karşımıza çıkmaktadır:

“O gün dilleri, elleri ve ayakları (dünyada) yapmış olduklarına şahitlik edecektir”²

“O gün onların ağızlarını mühürleriz, yaptıkları şeyleri elleri bize söyler, ayakları da şahitlik eder.”³

“Allah'ın düşmanları (Mahşer yerinde) ateşe sürülmek üzere toplandıkları gün, hapsi bir araya getirilirler. Nihayet oraya geldikleri zaman, (dünyada) yaptıkları şey hakkında kulakları, gözleri ve derileri kendilerinin aleyhine şahitlik edecektir. Onlar derilerine: “Niçin bizim aleyhimize şahitlik ettiniz?” diyecekler. (Derileri de): “Her şeyi konuşturan Allah, bizi(de) konuşturdu” derler. Sizi ilk yaratan da O'dur. (Şimdi de) yine O'na döndürülüyorsunuz.”⁴

İlk ayette, Hz. Aişe'ye iftira atan kimselerden ve hesap gününde o kimselere dil, el ve ayaklarının aleyhlerine yapacakları şahitlikten bahsedilmektedir. Diğer ayetlerde ise; hesap görülürken, dünyada yaptıkları kendilerine Allah tarafından haber verilen kimselerin yaptıklarını inkâr etmelerinden haber verilmektedir. Onların, kendi akıbetlerini gördükten sonra yaptıklarını inkâra kalkışacakları ama bunları ispat için kendi azlarının şahadetine başvurulacağı ifade edilmektedir.⁵

Ayetlerde dikkat çekilen hususları şu alt başlıklar altında sıralayabiliriz:

² Nur, 24/ 24

³ Yâsin, 36/65

⁴ Fussilet, 41/19-21

⁵ es-Sanânî, Abdurrezzak b. Hemmâm, *Tefsîrü'l-Kurân*, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad, Tarihsiz, II, 185; Taberî, Muhammed b. Cerîr, *Câmu'l-Beyân fî Te'vîli'l-Kurân*, Daru'l-Kutubî'l-İlmiyye, Beyrut, 2005, IX, 292; Ebî Zemenîn, Muammed b. Abdulah, *Tefsîrü'l-Kur'ânü'l-Azîm*, el-Faruku'l-Hadis , Kahire, 2002, IV, 50; Zemahşerî, Mahmud b. Ömer, *el-Keşşâf an Hakâiki't-Tenzîl*, Daru'l-Ma'rife, Beyrut, 2005, IV, 23; es-Seâlibî, Abdurrahman b. Muhammed, *el Cevâhirü'l-Hisân fî Tefsîri'l-Kur'an*, Dâr-u İhyâi't-Turâsî'l-Arabiyyi, Beyrut, 1997, V, 18

1. Ağızların Mühürlenmesi

Ağızların mühürlenmesinden maksat nedir? Ağızlar mühürlendikten sonra diller nasıl konuşacak? Bir taraftan ağızların mühürleneceğinden bahsedilirken diğer taraftan dillerin de şahitlik yapmasından bahsedilmektedir. Bu durum nasıl olacak?

Bu konu ile ilgili olarak; dilin çıkarıldıktan sonra ağızların mühürleneceği,⁶ dilleri şahitlik yapan kimselerin ağızları mühürlenmemiş kimseler olduğu,⁷ önce konuşuturulup sonra mühürleneceği,⁸ ağızın önce mühürlenip, eller ve ayaklar şahit yapıldıktan sonra ondaki mührün kaldırılıp onunda şahadetine başvurulacağı,⁹ dilin susturulup diğer azaların konuşuturulacağı,¹⁰ mühürleme ile şahadetin farklı zamanlarda ve farklı mekânlarda olacağı¹¹ ve bazılarının dillerini bazılarının aleyhine şahitlik yapması¹² olduğu şeklinde değişik görüşler zikredilse de ayetleri incelediğimizde böyle bir sıkıntının olmadığı gözükcektir. Sadece Yasin suresinde geçen ayette ağızların mühür-

⁶ Nisâburî, Mahmud b. Ebu'l-Hasan, *Îcâzü'l-Beyân an Meâni'l-Kur'an*, Daru'l-Garbi'l-İslamî, Beyrut, 1995, II, 599

⁷ el- Cevzî, Ali b. Muhammed, *Zâdü'l-Mesîr fi Ilmu't-Tefsîr*, el-Kütübü'l-İslamî, Beyrut, 1984, VI, 26

⁸ el-Hâzin, Ali b. Muhammed, *Lübâbü't-Te'vîl fi Meâni't-Tenzîl*, Midyat, Tarihsiz, III, 323; Bursevî, İsmail Hakkı, *Ruhu'l-Beyân fi Tefsîri'l-Kurân*, Daru'l-Kutübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2009, VI, 145

⁹ Suyûtî, Abdurrahman Celâlüddîn, *ed-Dürrü'l-Mensûr fi't-Tefsîri'l-Me'sûr*, Daru'l-Fikr, Beyrut, 1993, VII, 319; Alûsî, es-Seyyid Mahmûd, *Rûhu'l-Meânî fi Tefsîri'l-Kur'an'ı-l-Azîm ve's-Sebî'l-Mesânî*, Daru'l-Fikr, Beyrut, 1993, XIII, 63

¹⁰ Suyûtî, a.g.e. VII, 69; Şirbînî, Muhammed Ahmed el-Hatîb, *es-Sirâcü'l-Münîr*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2004, III, 438

¹¹ Konevî, İsmail bin Muhamed, *Hâşiyetü'l-Konevî Alâ Tefsîri'l-Beydâvî*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2001, XVI, 176

¹² Taberî, a.g.e. IX, 292; Beğavî, Hüseyin b. Mesûd, *Meâlimü't-Tenzîl*, Daru'l-Ma'rife, Beyrut, 1987, III, 335; El- Cevzî, *Zadü'l-Mesîr*, VI, 26; Şevkânî, Ali b. Muhammed, *Fethü'l-Kadîr el-Câmiu beyne Fenniyyeyi'r-Rivayeti ve'd-Diryati min Ilmu't-Tefâsîr*, Daru'l-Ma'rife, Beyrut, 2007, s. 1004

lenmesinden bahsedilmiş; ama bunun akabinde de dillerin konuşturulmasından veya şahitlik yapmasından bahsedilmemiştir. Dünyada iken yaptıklarını inkâr eden kimselerin ağızları mühürlenecek ve onların elleri konuşacak, ayakları ise işlemiş olduğu fiiller hakkında şahitlikte bulunacaktır. Nur suresinde ise, ağızların mühürlenmesinden bahsedilmemiş, sadece dil, el ve ayakların dünyada yapılan fiiller konusunda sahiplerinin aleyhine şahitlikte bulunacağı ifade edilmiştir.

Görüntüde çelişki varmış zannı uyansa da, aslında zikredilen ayetler arasında bir çelişki yoktur. İnsanın dünyadayken yaptığı fiilleri hakkında hiçbir şahit olmasa dahi, kendi dil, el ve ayakları birer şahit olacaktır. Keyfiyetini bilmediğimiz ama hakikatinden de şüphe duymadığımız bir şekilde Allah onları konuşturacak ve dünyada kimin adına fiil işlemişlerse onları itiraf edeceklerdir.

2. Azaların Konuşması

Ayette dikkat çeken diğer bir husus ise *azaların konuşmasıdır*. Azaların konuşmasından maksat nedir? Onların konuşması gerçek manada bir konuşma mı yoksa burada mecâzî bir anlam mı var? Bu konu ile ilgili olarak da müfessirlerin görüşlerini şu şekilde sıralayabiliriz:

a. Hakiki manada bir konuşma ve şahitlik olacak

Konuşmanın hakiki manada olduğunu söyleyenlere göre, Allah o azalara konuşma ve anlama özelliği verecek, onlar da konuşacak ve şahitlik yapacaklardır. Bu konuşmayı yapabilmeleri için hayat sahibi ve akıllı olmaları da şart değildir.¹³

¹³ Kurtûbî, Muhammed b.Ahmed, *el-Camî' li-Ahkâmi'l-Kur'an*, Daru'l-Fıkr, Beyrut, 1987, XII, 210; Beydavî, Ömer b. Muhammed, *Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl*, Dar-u Sâdr, Beyrut,2001, II, 938; Geylânî,

İnsan azalarının konuşmasının hakiki manada bir konuşma olduğunu söyleyenler delil olarak şu hadis-i şerifleri de zikrederler:

Sahabeden Enes (ra): “Biz peygamber (sas)’ın yanında iken Nebi (as) güldü. “*Beni güldüren şeyi biliyor musunuz?*” buyurdu. Biz de: “*Allah ve Resulü daha iyi bilir*” dedik. “Kulun Allah’a karşı hitabından dolayı ki; kul şöyle diyordu: “*Beni zulüm (karanlık)tan korumayacak mısın?*” dedi. “*Evet, Tabû ki*” dedi. Kul: “*Ben bana benden başka bir şahide izin vermiyorum*” dedi. Allah da: “*Bugün sana şahit olarak kendi nefsin ve Kiramen Katibîn melekleri yeter.*” buyurdu. Ağzı mühürlendi ve azalarına: “*Konuş*” diye emredildi ve o da kendi yaptığı her şeyi itiraf etti. Sonra kendisi ile konuşması arası kesilince: “*Size yazıklar olsun. Ben sizi ateşten korumaya çalışıyorum, siz ise kalkıp benim aleyhime şahitlikte bulunuyorsunuz.*” diyerek onlarla tartıştı.¹⁴

Hakim bin Muaviye el-Behzî Babasından rivayette bulunduğu uzun bir hadisin devamında Hz. Peygamber (sas) şöyle buyurmuştur: “*Siz kıyamet günü, şurada şurada binekli olarak, yaya olarak ve yüzlerinizin üzerine yetmiş ümmet olarak haşrolunacaksınız. Sizler ümmetlerin en sonuncusu ve Allah katında en değerli olanıdır. Sizler ağızları mühürlenmiş olarak geleceksiniz ve sizden*

Muhyüddün Abdulkadir, *Tefsîrû'l-Geylânî*, Daru'l-Kutübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2009, IV, 347; El-Cüzeyy, Muhammed b. Ahmed, *et-Teshîl li Ulûmi't-Tenzîl*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1995, II, 227; Ebu's-Suûd, Muhammed b. Muhammed, *İrşâdü'l-Aklî's-Selîm ilâ Mezâyâ'l-Kur'ânî'l-Kerîm*, Daru İhyau't-Turâsî'l- Arabiyye, Beyrut, 1990, VI, 166; Şirbinî, a.g.e. III, 610; es-Sâvî, a.g.e. V, 315; Eş-Şa'râvî, *Tefsîrû's-Şa'râvî*, Mecmau'l-Buhûsi'l-İslamiyye, Kahire, 1991, XVI, 603; Merâğî, Ahmed Mustafa, *Tefsîrû'l-Merâğî*, Daru İhyâu't-Turâs, Beyrut, Tarih-siz, XVIII, 90

¹⁴ Müslüm, Zühd: 17

ilk olarak açıklama yapacak olan uyluklarınızdır"¹⁵ buyurdu

Ukbe bin Amir Peygamber (sas)'i şöyle derken işittim: "Allah'ın ağızları mühürlediği günde, insanın aleyhine şahitlik yapacak olan ilk aza, sol ayaktaki baldırır."¹⁶

b. Mecazî manada bir konuşma olup, lisanî halleri ile işlenen günahlara delalet edecekler

Bu görüşü savunanlara göre buradaki konuşma, hakiki anlamda değil mecâzî anlamda bir konuşma olup, azaların lisanı halleri ile konuşmalarıdır. O azalara işlenmiş oldukları günahlara delalet edecek görüntü ve koku verilerek onların hangi vasıflarda oldukları mahşer halkı ve melekler tarafından bilinecektir. ¹⁷ Örneğin zina yapmanın cinsel organından çok kötü bir koku gelecek ve çürümeler olacaktır. ¹⁸

Bu şahadet, lisan ile olan şahadet olmayıp, ispat ve beyan kabilinden olan bir şahadet olacaktır. İnsanın dünyada ifâ ettiği her türlü söz ve fiilleri hangi azalar ile işlenmiş ise onda bir iz bırakacak ve bu izler kişinin suçlarını ispatlamaya yardımcı olacaktır.¹⁹

Yine buradaki şahadet, maddi boyutun yanında manevi ve ahlaki boyutu da kapsar. Nasıl ki insanların vücut yapıları, parmak ucu şekilleri ve sesleri gibi hususlar birbirinden farklı ise onların sahip oldukları kişilik ve ahlaki özellikleri de birbirinden farklı olacaktır. Kıyamet

¹⁵ Müsned-i Ahmed bin Hanbel, IV/447

¹⁶ Müsned-i Ahmed bin Hanbel, IV/151

¹⁷ Tantâvî, Cevherî el-mısrî, *el-Cevâhirü fî Tefsîri'l-Kur'ani'l-Kerîm*, Daru'l-Kutübi'l-İlmiyye, Beyrut,2004, XII, 8; Alüsi, a.g.e. XIII, 66; Yazır, Elmalılı Hamdi, Hak Dini Kur'an Dili, Eser Kitabevi, İstanbul, Tarihsiz, VI, 4197; Komisyon, *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2008, IV, 700

¹⁸ es-Sâvî, Ahmed, Haşiyetü's-Sâvî alâ Tefsiri'l-Celâleyn, V/315

¹⁹ Merâgî, a.g.e. XVIII, 91

günü güzel ahlak sahiplerinden o özelliklerine delalet edecek güzel kokular gelirken, kötü ahlak sahiplerinden ise çirkin kokular yayılacaktır.²⁰

c. Anlamaksızın ve idrak etmeksizin bir konuşma olacak

Allah, ağaçları konuşturabildiği gibi bu azaları da konuşturacaktır. Fakat bu konuşma anlayarak ve idrak ederek yapılan bir konuşma şeklinde olmayacaktır. Allah o azalarda, işlemiş oldukları fiillere delalet edebilecek bir takım ses ve harfler yaratacaktır.²¹

d. Azalar işlenen fiilleri kaydedecekler

İnsan azaları dünyada hangi fiili işlerirse o için bir sureti de kendi üzerleride kaydedilecektir. Kıyamet günü de bu görüntüler ortaya çıkarılıp gösterilecektir. Bunların gösterilmesi onların konuşması demektir.²²

e. Kafirlerin hesap anındaki halleridir

Azaların şahitlikleri, kâfirlerin hesap anındaki halleridir²³ ve azalar sahiplerinin yaptıklarını sözlü veya fiili olarak haber vereceklerdir.²⁴ Bu durum dünyada yalan söyleyen bir insanın yüzünün kızarması veya suç işleyen kimsenin heyecanlanmasına benzetilebilir.

Azaların konuşması ve sahipleri aleyhlerinde yapacakları şahitlikleri hakiki manada olduğu gibi mecazî manada da anlayabiliriz. Gerek mecâzî ve gerekse de hakiki manada insanın azaları kendi aleyhinde şahitlik yapması gösteriyor ki, bu azalar bir nevi amel defteri gibi

²⁰ Merâğî, a.g.e. XXIV, 119

²¹ Razî, Muhammed b. Ömer, *Mefâthu'l-Gayb*, Daru'l-Fıkr, Beyrut, 2005, XXVII, 105; Şirbini, a.g.e. III, 610

²² Eş-Şa'râvî, a.g.e. XVI, 603

²³ İbn Aşûr, Muhammed Tahir, *Tefsîrû't-Tahrîr ve't-Tenvîr*, ed-Daru't-Tünisiyyetü, Tunus, 1984, XVIII, 191

²⁴ Merâğî, a.g.e. XVIII, 90

bir işleve sahiptir. İnsanın işlemiş olduğu fiil ve davranışları görüntüde kayboluyor gibi gözükse de gerçekte kaybolmamakta, etkisi veya görüntüsü kaydedilerek muhafaza edilmektedir. Hesap anında ise Allah'ın emir ve iradesi doğrultusunda her bir aza işlemiş olduğu fiillerini ortaya koyacaktır. Kısaca her bir insanın sahip olduğu azalarının, amel defterinin icra edeceği fonksiyona benzer bir işleve sahip olduğu anlaşılmaktadır.

C. İNSANIN KENDİ ALEYHİNE ŞAHİT OLMASI

Kur'an, insanın azalarının kendi aleyhinde şahit olacaklarını ifade ettiği gibi insanın bizzat kendi nefsinin de kendi aleyhine şahit olacağından şu şekilde bahsetmektedir:

*“O gün durulacak yer, ancak Rabbin(in huzuru)dur. O gün insana (yapıp) önden yolladığı ve (yapmayıp) geri bıraktığı (amelleri) haber verilir. Doğrusu insan, kendi nefesine karşı şahit olacaktır; her ne kadar mazeretlerini ortaya atsa da”.*²⁵

Ayette geçen; *“kendi nefesine karşı şahit olacaktır”* dan maksadın; insanın kendi nefsinde olan şeyler hakkında kuvvetli bilgiye sahip olması,²⁶ kendi amelleri ile kendi nefsi aleyhine,²⁷ kendi kendisinin kâfir olduğuna²⁸ ve kendisinin yapmış olduğu fiillere şahit olması²⁹ olduğu zikredilmiştir. Bununlabirlikte kişilere müvekkil kılınmış, sürekli onların yanlarında bulunup, onların iyilik ve kö-

²⁵ Kıyamet, 75/12-15

²⁶ İbni Âşûr, a.g.e. XXIX, 347

²⁷ Taberî, a.g.e. XII, 336; İbn Kesîr, Ebu'l-Fıdâ İsmâil, *Tefsirü'l-Kur'anı'l-Azîm*, Mektebetü Darü't-Türâs, Kahire, Tarihsiz, IV, 448

²⁸ Ebu Zemenîn, a.g.e. V, 64; İbn Cevzî, Ali b. Muhammed, *Tezkiretü'l-Erîb fî Tefsiri'l-Garîb*, Daru'l-Kutubi'l-İlmıyye, Beyrut, 2004, s. 429

²⁹ Nesefî, a.g.e. IV, 314; el-Hazîn, a.g.e. IV, 334; eş-Şirbînî, a.g.e. IV, 494; Bursevî, a.g.e. X, 250; Konevî, a.g.e. XIX, 452; el-Halebî, Ahmed b. Yusuf, *ed-Dürrü'l-Me'sûn fî Ulûmi'l-Kitâbi'l-Meknûn*, Daru'l-Kalem, Dimeşk, Tarihsiz, X, 571

tülüklerini yazan Hafaza melekleri³⁰ ve insanın kendi aleyhine şahitlik yapacak olan azaları olduğu da söylenmiştir.³¹

İnsanın kendi aleyhine şahit olmasından maksadın ne olduğu ile ilgili olarak, müfessirler arasında en tercih edilen görüş; insan azalarının kıyamet günü kendi sahibi aleyhine şahitlik yapmasıdır. ³² El tuttuğuna, göz gördüğüne, kulak işittiğine, ayak yürüdüğüne şahitlik eder. İnsanın kıyamet günü hesaba çekiliş anını ve o andaki ellerinin, dillerinin ve derilerin kendi aleyhinde şahitlik yapmalarını ifade eden ayetleri göz önünde bulundurduğumuz zaman, buradaki insanın kendi nefsinin aleyhine şahitlik yapmasındaki maksadın insanın kendi azalarının kendisi aleyhindeki şahitliği olduğunu söyleyebiliriz. Zira nefis, burada beden ve ruhtan oluşan insanın herşeyini ifade eder.

D. YERİN YAPILANLARI HABER VERMESİ

Kur'an'da insanın tüm azalarıyla birlikte kendi hakkında şahit tutulacağına yanısıra üzerinde ne tür amellerde bulunduğu dair yeryüzünün de kendisi hakkında şahit tutulacağından bahsedilir. Yani insanın üzerinde yaşamış olduğu yeryüzü coğrafyası amel defterinin işlevine benzer bir fonksiyon icra edecektir. Konu ile

³⁰Ebu Hayyan, Muhammed b. Yusuf, *Tefsîrü'l-Bahri'l-Muhîr*, Daru'l-Kutubi'l-İlmîyye, Beyrut, 1993, VIII, 378; es-Seâlibî, a.g.e. V, 522

³¹ Beğavî, a.g.e. IV, 423; Zemahşerî, a.g.e. IV, 648; İbn Atiyye, Abdu'l-Hak, *El-Muharrerü'l-Vecîz fî Tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz*, Dar-u İbni Hazm, Beyrut, 2002, s. 1924; Et-Tabersî, Ebu Ali el-Fadl, *Mecmau'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'an*, Daru'l-Kutubi'l-İlmîyye, Beyrut, 1997, X, 153; İbn Cevzî, *Zadü'l-Mesîr*, VIII, 420; Razi, a.g.e. XXX, 199; Kurtübî, a.g.e. XIX, 100; Beydavî, a.g.e. II, 930; Geylanî, a.g.e. V, 320; Ebu's-Suûd, a.g.e. IX, 66; Suyûtî, a.g.e. VIII, 347

³² Beğavî, a.g.e. IV, 423; Zemahşerî, a.g.e. IV, 648; İbn Atiyye, a.g.e. s. 1924; İbn Cevzî, *Zadü'l-Mesîr*, VIII, 420; Razi, a.g.e. XXX, 199; Kurtübî, a.g.e. XIX, 100; Beydavî, a.g.e. II, 930; Geylanî, a.g.e. V, 320; Ebu's-Suûd, a.g.e. IX, 66; Suyûtî, a.g.e. VIII, 347

ilgili olarak Şu ayeti zikredebiliriz:

“Ogün yer üzerinde işlenenleri anlatır”³³

Ayetin öncesi ve sonrasına baktığımız zaman, kıyametle başlayan ve insanın yaptığı her türlü hayır ve Şerri gözleri ile göreceği ana kadar geniş bir süreci kapsadığını görebiliriz. Kıyametten sonra insanlar tekrar diriltilecek ve hesap vermek için Allah'ın huzurunda toplanacaklardır. Bu esnada Allah'ın emretmesi ile yeryüzü de üzerinde işlenen fiilleri anlatacaktır.

Yeryüzünün üzerinde işlenenleri anlatması ile ilgili olarak da müfessirler farklı görüşler sunarlar. Bu görüşleri Şu Şekilde sıralayabiliriz:

1. İbni Abbas, İbni Mesud, Ebu Hureyre, Sevrî'nin de aralarında bulunduğu bir gruba göre; buradaki mana hakiki manada olup, Allah insanın azalarını konuşturduğu gibi yeri, taşları ve ağaçları bir tür canlı kılacak, onlara akıl ve konuşma özelliği verecek ve onlar da üzerlerinde insanların işlemiş oldukları her türlü fiili anlatacaklardır.³⁴

Ebu Hureyre'den rivayet edilen, Peygamber (sas)in: *“Yerin haber vermesinden maksat; yerin, üzerindeki her kadın ve erkeğin yaptıklarına Şahitlik yapması ve*

³³ Zilzâl, 99/4

³⁴ Mücahid bin Cebr, *Tefsîr'ü-Mücahid*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2005, s. 348; es-Sanânî, II, 389; Taberî, a.g.e. XII, 660; Bağavî, a.g.e. IV, 515; İbn Atiyye; a.g.e. s. 1997; Nisâburî, a.g.e. II, 887; el-Cevzî, *Zadü'l-Mesîr*, IX, 203; Neseî, a.g.e. IV, 372; Kurtubi, a.g.e. XX, 148; Beydavî, II, 1167; Geylânî, a.g.e. V, 460; El-Hazîn, a.g.e. IV, 401; İbn Kesir, a.g.e. IV, 539; es-Seâlibî, a.g.e. VI, 615; Suyûtî, a.g.e. VIII, 592; Ebu's-Suûd, a.g.e. VIII, 188; Konevî, a.g.e. XX, 391; Şevkânî, a.g.e. s. 1645; Alûsî, a.g.e. XVI, 376; Yazır, a.g.e. IX, 6010-6011; Zuheyli, Vehba, *et-Tefsîr'ü'l-Vasît*, Daru'l-Fikr el-Muâsıra, Beyrut, 2006, III, 2914; el-Cezâirî, Ebu Bekir el-Câbir, *Eyserü't-Tefâsîr li-Kelâmi'l-Aliyyi'l-Kebîr*, Mektebetü'l-Ulûmi ve'l-Hikemi, Medine, 2002, s. 1779; İbni AŞur, a.g.e. XXX, 492

*filan gün şöyle şöyle yaptın demesi, onun haberleridir.*³⁵ sözü ve müezzinin sesinin ulaştığı mesafedeki ins, cin ve var olan her şeyin kıyamet günü onun lehine şahitlik yapacaklarını³⁶ ifade eden hadis-i şerifler de bu manayı kuvvetlendirmektedir.

2. Buradaki mana mecâzî olup, varlıklar kendi lisan-ı haliyle konuşacaklardır. Allah onlarda işlemiş oldukları fiillere delalet edecek haller var edecektir. Yer, o büyük sarsıntı ile adeta dünyanın son bulduğunu ve ahretin geldiğini haber verecek. Üzerinde olup bitenleri tek tek sayıp dökercesine insanların orada yaptıkları her şeyi açığa çıkaracaktır.³⁷

3. Allah yere, konuşmanın yerine geçebilecek bir açıklama yapma özelliği verecektir.³⁸

“Rabbinin ona vahyetmesi ile” deki “ba” sebep bildirir.³⁹ Bu ayeti Allah’ın yere emretmesi⁴⁰ ve ilham etmesi⁴¹ şeklinde anlayanlar olduğu gibi, Allah tarafından gö-

³⁵ Tirmizi, *Kitabu Tefsiri'l-Kur'an*, Bab: 99, no:1

³⁶ Buharî, *Ezan*: 5; Nesâî, *Ezan*:14; Muvatta, *Nidâ*:5; Müsned, Ahmed b. Hanbel, III/35,43

³⁷ Ebu Zemenîn, a.g.e. V, 153; er-Razî, a.g.e. XXXII, 56; Ebu Hayyan, a.g.e. XIII, 497; ; El-Cüzeyy, a.g.e. II, 599; Konevî, a.g.e. XX, 321; es-Sâvî, a.g.e. VI, 457; Komisyon, *Tefsirü'l-Kur'an Li'n-Nâşîn*, Daru'l-Vefâ, Beyrut, 006, 612; Merâğî, a.g.e. XXX, 218; Komisyon, *Kur'an Yolu*, V, 669

³⁸ eş-Şirbînî, a.g.e. III, 666; Bursevî, a.g.e. X, 504

³⁹ İbn Atiyye; a.g.e. s. 1997; El-Cüzeyy, a.g.e. II, 600; eş-Şirbînî, a.g.e. III, 666; Konevî, a.g.e. XX, 392; Şevkânî, a.g.e. s. 1645

⁴⁰ Mücahid, a.g.e. s. 348; Taberî, a.g.e. XII, 660; Ebu Zemenîn, a.g.e. V, 153; Bağavî, a.g.e. IV, 515; Zemahşerî, a.g.e. IV, 776; el-Cevzî, *Zadü'l-Mesîr*, IX, 203; Nesefî, Ahmed b. Muhammed, *Medârikü't-Tenzîl*, Pamuk Yayınları, İstanbul, Tarihsiz, IV, 372; İbn Kesir, a.g.e. IV, 539; Suyûtî, a.g.e. VIII, 592; Ebu's-Suûd, a.g.e. VIII, 189; eş-Şirbînî, a.g.e. III, 666; Bursevî, a.g.e. X, 504; es-Sâvî, a.g.e. VI, 457; Şevkânî, a.g.e. s. 1645; Alûsî, a.g.e. XVI, 376; Komisyon, *Tefsirü'l-Kur'an Li'n-Nâşîn*, 612

⁴¹ İbn Atiyye; a.g.e. s. 1997; Geylânî, a.g.e. V, 460; Ebu Hayyan, a.g.e. XIII, 498; El-Cüzeyy, a.g.e. II, 600; es-Sâvî, a.g.e. VI, 457; Alûsî, a.g.e. XVI, 376

revlendirilen bir melek vasıtası ile yerin üzerinde işlenen fiillerin ortaya konması⁴² şeklinde anlayanlar da olmuştur.

Bize göre bu konuşmanın hakikî olacağı olmakla birlikte bu konuda önemli olan, yerin gerçek anlamda konuşup konuşmaması değil, dünya hayatının sona ermesi ile birlikte herkesin neler yaptığının ortaya konup hiçbir şeyin gizli kalmayacak olmasıdır.

Burada dikkat çekilen en önemli husus, *yerin üzerinde yapılanları anlatmasından* maksadın, üzerinde işlenen her türlü fiil ve davranışları kaydedip, hesap anında Allah'ın ona emretmesi ile gösterime sunması olabilir. Yeryüzü adeta üzerinde yaşayan insanların ses ve görüntülerini kaydetmekte ve kıyametten sonra da Allah'ın kendisine emretmesi ile bunları ortaya çıkaracaktır. “*Kim zerre kadar hayır işlemiş ise onu görecek ve kim de zerre kadar şer işlemiş ise onu görecek.*”⁴³ ayetinden kasıt da; insanların dünyada iken işlemiş oldukları her türlü hayrı da şerri gözleri ile görmeleri olabilir. Bir noktada insanların üzerinde yaşamış oldukları yeryüzü coğrafyası, kişilerin amellerini kaydederek adeta bir amel defterinin icra edeceği fonksiyonu icra edebilmektedir.

E. MELEKLERİN YAZMASI

İnsanın amellerinin kayıt altına alınması noktasında ele alınan diğer bir husus ise Kiramen Katibîn melekleri dediğimiz meleklerin yapılanları yazmasıdır. Her insanın yanında bulunan bu melekler yapılanları kayıt altına alacak ve kıyametten sonra hesapların görüldüğü anda bu kitaplar sahiplerine arz edilecektir.

Konu ile ilgili olarak şu ayetleri zikredebiliriz:

⁴² Ebu Hayyan, a.g.e. XIII, 498;

⁴³ Zilzâl, 99/6-7

“Şunu iyi bilin ki üzerinizde bekçiler, değerli yazıcılar vardır; onlar, yapmakta olduklarınızı bilirler.”⁴⁴

“O, kulları üzerine mutlak galiptir. Size (bütün amellerinizi yazıp gözetmeye) bekçi (melek)ler gönderir. Nihayet birinize ölüm geldiği vakit (görevli) elçilerimiz onun canını alır ve onlar görevlerinde asla kusur etmezler.”⁴⁵

“Sağında ve solunda, onunla beraber oturan iki alıcı melek, yanında hazır birer gözcü olarak söylediği her sözü kaydeder.”⁴⁶

“Herkes beraberinde bir sevk edici, bir de şahitlik edici (melek) ile gelir”⁴⁷

Bu ayetlerde;

1. İnsanın sağında ve solunda oturan, onun yaptıklarını kaydeden iki meleğin olduğuna,
2. Bu meleklerin insanın söylemiş olduğu her sözü kaydettiklerine,
3. İnsanın Rabbinin huzuruna getirilirken bir saik (sevk edici) ve bir de şahitle getirileceğine vurgu yapılmıştır.

Kaf Suresi 17. Ayette ki; *إِذْ يَنْفَلِي الْمُرْتَلِينَ عَنِ الْيَمِينِ وَعَنِ الشِّمَالِ* meleklerin vasfı olarak zikredilen *قاعد* kelimesi “oturan” anlamında olsa da buradaki anlamı *راصد* “gözetleyici”⁴⁸ anlamındadır. Yani onun yaptıklarını gözetleyen melekler demektir. Bu meleklerin biri insanın sağında diğeri ise solunda olmak üzere iki tane olacaktır.⁴⁹ Bunlar, insanın

⁴⁴ İnfitâr, 82/10-12

⁴⁵ En'âm, 6/61

⁴⁶ Kaf, 50/17-18

⁴⁷ Kaf, 50/21

⁴⁸ Taberî, a.g.e. XI, 415; Beğavî, a.g.e. IV, 50; Keşşaf, a.g.e. IV, 375; Nefefî, a.g.e. IV, 178; Kurtübî, a.g.e. XVII, 11; Geylânî, a.g.e. V, 39; Hâzin, a.g.e. IV, 176; Ebu Hayyan, a.g.e. VIII, 123; El-Cüzeyy, a.g.e. II, 365; Şirbîni, a.g.e. IV, 73; Merâğî, a.g.e. XXVI, 160

⁴⁹ Ebî Zemenin, a.g.e. IV, 272; İbn Atiyye, a.g.e. 1952; İbn Cevzî,

teklif yaşından başlayarak,⁵⁰ her zaman görevli oldukları kimsenin yanında hazır bekleyeceklerdir.⁵¹ Sağındaki iyilikler, solundaki ise kötülükler başta olmak üzere insanın yaptığı her türlü söz ve davranışlarını yazacaklardır.⁵² Bu melekler yazdıkları şeyleri kıyamet gününe kadar muhafaza edecekler, hesapların görüleceği günde, Allah'ın her şeyi bilmesine rağmen işin daha net bir şekilde ortaya çıkması ve delil olması⁵³ için bunları sunacaklardır.⁵⁴

Bu meleklerin ikisi gündüz ikisi de geceki amelleri yazmakta olan dört melek⁵⁵ veya biri iyilerin diğeri ise kötülerin ruhlarını alan iki melek oldukları da zikredilmiştir.⁵⁶

İnsanın iyilik ve kötülüklerini yazan bu melekler, yazmış oldukları bu şeyleri muhafaza ettiklerinden dolayı

Zâdü'l-Mesîr, VIII, 9; Ebu Hayyan, a.g.e. VIII, 123; El-Cüzeyy, a.g.e. II, 364; es-Seâlibî, a.g.e. V, 283; Suyûtî, a.g.e. VII, 593; eş-Şîrbînî, a.g.e. IV, 73; Şevkânî, a.g.e. s. 1399; Alûsî, a.g.e. IV, 269; Merâğî, a.g.e. XXVI, 160; Zuhaylî, a.g.e. III, 2488

⁵⁰ İbn Aşûr, a.g.e. XVI, 302

⁵¹ Taberî, a.g.e. XI, 415; Ebî Zemenîn, a.g.e. IV, 272; Beğavî, a.g.e. IV, 50; Zemaşşerî, a.g.e. IV, 375; İbn Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, VIII, 11; İbn Cevzî, *Tezkiretü'l-Erîb*, 367; Neseî, a.g.e. IV, 178; Kurtûbî, a.g.e. XVII, 11; Geylânî, a.g.e. V, 39; Hâzin, a.g.e. IV, 176; Ebu Hayyan, a.g.e. VIII, 123; El-Cüzeyy, a.g.e. II, 365; eş-Şîrbînî, a.g.e. IV, 73; Şevkânî, a.g.e. s. 1399; Tantavî, a.g.e. XXIII, 11

⁵² Es-Sanânî, a.g.e. II, 237; Taberî, a.g.e. XI, 417; Beğavî, a.g.e. IV, 50; İbn Atiyye, a.g.e. s. 1953; Nefefî, a.g.e. IV, 338; Kurtûbî, a.g.e. XVII, 11; Geylânî, a.g.e. V, 39; Hâzin, a.g.e. IV, 176; Ebu Hayyan, a.g.e. VIII, 428; El-Cüzeyy, a.g.e. II, 545; İbn Kesir, a.g.e. IV, 482; es-Seâlibî, a.g.e. V, 283; Suyûtî, a.g.e. VII, 593; Ebu's-Suûd, a.g.e. VIII, 129; İbn Aşûr, a.g.e. XVI, 303

⁵³ Geylânî, a.g.e. V, 379; Şevkânî, a.g.e. s. 1399

⁵⁴ Zemaşşerî, a.g.e. IV, 375; Ebu's-Suûd, a.g.e. VIII, 128; Bursevî, a.g.e. IX, 114; Alûsî, a.g.e. IV, 269

⁵⁵ İbn Atiyye, a.g.e. 1952; İbn Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, VIII, 12; Ebu Hayyan, a.g.e. VIII, 123; es-Seâlibî, a.g.e. V, 283; Şevkânî, a.g.e. s. 1399; Zuhaylî, a.g.e. III, 2488

⁵⁶ Razi, a.g.e. XXVIII, 151; Hâzin, a.g.e. IV, 176

“*Hafız*”,⁵⁷ günah işlemekten beri olup,⁵⁸ Allah’ın kendilerine emrettiklerini yazmalarından⁵⁹ ve bu konuda güvenilir⁶⁰ olmalarından dolayı da “*Kirâmen*” olarak isimlendirilmişlerdir

Bu meleklerin, Allah’ın izniyle insanın kalplerinden geçenler de dâhil her şeyi bilebilecekleri⁶¹ söylendiği gibi kalpte olanları sadece Allah’ın bilebileceği, bunların sadece bedenin fiillerini bilebilecekleri de söylenmiştir.⁶²

Kaf Suresi 21. Ayette ifade edilen, insanın Allah’ın huzuruna hesap için getirilirken, onunla beraber gelen “*Sâik*” ve “*Şehîd*” in ne olduğu ile ilgili olarak ise farklı yorumlar yapılmıştır. Buna göre:

Sâik’in; insanın amellerini yazan iki melek, ⁶³ insanı cennete veya cehenneme sürükleyen,⁶⁴ mahşer yerine sürükleyen,⁶⁵ kişiyi Allah’a götüren, ⁶⁶ ruhunu kabzeden,⁶⁷ kötülükleri yazan,⁶⁸ iyilikleri yazan,⁶⁹ ölüm mele-

⁵⁷ Beğavî, a.g.e. IV, 456; İbn Atiyye, a.g.e. s. 1955; İbn Cevzî, *Zâdü’l-Mesîr*, IX, 49; Suyûtî, a.g.e. VIII, 440; Şevkânî, a.g.e. 1595; Alûsî, a.g.e. XVI, 115; Yazır, a.g.e. VIII, 5642; Merâğî, a.g.e. XXX, 68

⁵⁸ İbn Atiyye, a.g.e. 1955; Yazır, a.g.e. VIII, 5642

⁵⁹ Şevkânî, a.g.e. s. 1595; Yazır, a.g.e. VIII, 5642

⁶⁰ Razi, a.g.e. XXXI, 77; Geylânî, a.g.e. V, 379; Yazır, a.g.e. VIII, 5642

⁶¹ Bursevî, a.g.e. X, 367

⁶² Razi, a.g.e. XXXI, 77; Geylânî, a.g.e. V, 379; Bursevî, a.g.e. X, 366; Yazır, a.g.e. I, 4514

⁶³ Mücahid, a.g.e. s. 264; Kurtûbî, a.g.e. XVII, 14; İbn Kesir, a.g.e. IV, 225

⁶⁴ Ebî Zemenîn, a.g.e. IV, 272; Beğavî, a.g.e. IV, 51; İbn Atiyye, a.g.e. s. 1953; İbn Cevzî, *Tezkiretü’l-Erib*, 367; Nefefî, a.g.e. IV, 178; Kurtûbî, a.g.e. XVII, 14; Ebu Hayyan, a.g.e. VIII, 124; El-Cüzeyy, a.g.e. II, 364; Merâğî, a.g.e. XXVI, 162; Zuhaylî, a.g.e. III, 2488

⁶⁵ Nisâburî, a.g.e. II, 759; İbn Cevzî, *Tezkiretü’l-Erib*, 367; Nefefî, a.g.e. IV, 178; Yazır, a.g.e. VI, 4515

⁶⁶ İbn Kesir, a.g.e. IV, 225

⁶⁷ Nisâburî, a.g.e. II, 759

⁶⁸ İbn Cevzî, *Tezkiretü’l-Erib*, 367; Yazır, a.g.e. VI, 4515

⁶⁹ Sâvî, a.g.e. V, 516

ğinden ruhu alan ve iade vakti yerine götürren⁷⁰ melek olduğu zikredildiği gibi insanın kendi nefsi ve arkadaşları⁷¹ olabileceği de söylenmiştir.

Şehîd'in ise; dünyada iken yaptıklarına şahit olan,⁷² insanın amelleri,⁷³ insanın el ve ayakları gibi kendi azaları,⁷⁴ dünyada iken onun amellerini yazan melekler,⁷⁵ iyilikleri yazan melekler,⁷⁶ kötülüklerini yazan melekler,⁷⁷ peygamber,⁷⁸ kitap⁷⁹ ve amel defteri⁸⁰ olduğu rivayet edilmiştir.

Bu ayetlerin geneline baktığımızda; Allah her insanın yaptıklarını kaydetmek için görevli melekler tahsis ettiğini, bu meleklerin Allah'dan kendilerine verilen görevler doğrultusunda o kişinin konuştuğu her sözü ve davranışlarını kayda geçirdiklerini, kıyamet kopup, yeniden dirilme ile birlikte bu meleklerin, o yazdıkları sahifeleri de alarak, o görevli oldukları kimselerle hesap yerine gelerek onun leh ve aleyhine şahitlik yapacakları anlaşılmaktadır.

Kur'an, insanın azalarının ve yeryüzünün kıyamet günü yapılanları haber vereceklerinden bahsetmiş; ama

⁷⁰ Razi, a.g.e. XXVIII, 151

⁷¹ Sâvî, a.g.e. V, 516

⁷² Mücahid , a.g.e. 264; Beğavî, a.g.e. IV, 51; İbn Atiyye, a.g.e. s. 1953; Nefefî, a.g.e. IV, 178; Kurtûbî, a.g.e. XVII, 14; Ebu Hayyan, a.g.e. VIII, 124; El-Cüzeyy, a.g.e. II, 364; İbn Kesir, a.g.e. IV, 225; Merâğî, a.g.e. XXVI, 162; Zuhaylî, a.g.e. III, 2488; Yazır, H a.g.e. VI, 4515

⁷³ Beğavî, a.g.e. IV, 51; İbn Atiyye, a.g.e. 1953; Nisâburî, a.g.e. II, 759; Kurtûbî, a.g.e. XVII, 14; İbn Kesir. a.g.e. IV, 225

⁷⁴ Beğavî, a.g.e. IV, 51; İbn Atiyye, a.g.e. 1953; El-Cüzeyy, a.g.e. II, 365; Kurtûbî, a.g.e. XVII, 14; Ebu Hayyan, a.g.e. VIII, 124; İbn Kesir. a.g.e. IV 225; Sâvî, a.g.e. V, 516

⁷⁵ Ebî Zemenin, a.g.e. IV, 272; Beğavî, a.g.e. IV, 51; İbn Atiyye, a.g.e. s. 1953; Nisâburî, a.g.e. II, 759; Kurtûbî, a.g.e. XVII, 14

⁷⁶ İbn Cevzî, *Tezkiretül'l-Erib*, 367; Yazır, a.g.e. VI, 4515

⁷⁷ Sâvî, a.g.e. V, 516

⁷⁸ İbn Atiyye, a.g.e. s. 1953

⁷⁹ İbn Atiyye, a.g.e. s. 1953

⁸⁰ El-Cüzeyy, a.g.e. II, 365

bu fiil ve davranışların insan azalarına ve yeryüzüne nasıl kaydedildiği noktasında açık bir ifade kullanmamıştır. Fakat insanların yanlarında bulunan meleklerin yapıları kaydettiğini bildirmiştir. Meleklerin yazmasından maksat ise; yapılan fiil ve davranışların görüntülerinin veya etkilerinin insan azalarına ve yeryüzüne kaydedilmesi olabilir.

F. AMELLERİN YAZILI OLDUĞU KİTAP

Kur’anda amellerin yazılmasıyla ilgili olarak bir de “*kitap*”tan bahsedilir. Bu kitabın amel defteri olduğu bilinmektedir. Bu konu ile ilgili olarak şu ayetleri görmekteyiz: “*Her insana amel defterini boynuna astık. Öyle ki, Kıyamet Günü onun önüne, her şeyi açık açık kaydedilmiş bulacağı bir kitap halinde çıkarırız. “Oku kitabını, bugün sana hesap görücü olarak kendi nefsin yeter.” diyeceğiz.*”⁸¹

“(Amelleri yazılı) kitap (önlerine) konulmuştur. Artı o günahkârları görürsün ki onun içindeki (yazılı) şeylerden korkarak: “Eyvah bize! Bu kitap da ne acayip! Küçük büyük hiçbir şey bırakmayıp onları sayıp dökmüş.” derler. Onlar (bütün) yaptıklarını (o kitabın içinde) hazır bulmuşlardır. Rabbin hiç kimseye zulmetmez.”⁸²

“O gün her ümmeti diz çökmüş görürsün. Her ümmet kendi kitabına çağrılır. (Onlara şöyle denilir:) “Bugün (yalnızca) yaptıklarınızın karşılığını alacaksınız.”⁸³

“Biz de (yaptıkları) her şeyi, her şeyi bir kitaba birer birer kaydetmişizdir.”⁸⁴

“Gerçek şu ki; Allah’ın buyruğundan dışarı çıkanlar, “Siccin” adlı defterde yazılıdır. Siccîn’in ne olduğunu sen

⁸¹ İsrâ, 17/13-14

⁸² Kehf, 18/49

⁸³ Câsiye, 45/28

⁸⁴ Nebe, 78/29

nereden bileceksin? O amellerin sayılıp yazıldığı bir kitaptır.⁸⁵

“Fakat hayırlı insanların hesap defterleri “İliyyûn”dadır. İliyyûn’in ne olduğunu sen nereden bileceksin? O amellerin sayılıp yazıldığı bir kitaptır.⁸⁶

İlk ayette her insanın yaptıklarının boyunlarına asılacağı ve kıyamet günü hesapların görüldüğü zaman ise kitabının önüne konulacağından bahsedilirken, diğer ayetlerde ise kendi kitabını gören inkârcı kimsenin duyacağı pişmanlıktan, onların yaptıkları her şey kayda geçtiğinden ve iyilerle kötülerin amel defterlerinin yerlerinden bahsedilmektedir.

İsra Suresi 13. ayette geçen ve “amel defteri” olarak çevirisini yaptığımız “tâir” kelimesinin anlamı hakkında şu yorumlar yapılmıştır:

1. “Tâir”; insanın kendi irade ve tercihi ile yaptığı her türlü hayırlı ve şerli amellerin yazıldığı kitaptır.⁸⁷ Kıyamet günü herkes tarafından okunabilen bir kitap şeklinde sahiplerinin önüne açılacaktır. İnsan nereye giderse bu da insanın boynundaki bir bukağı gibi onunla beraber gidecektir.⁸⁸ İdamlıkların suçlarının bir kağıda yazılıp boyunlarına asılarak idama götürülmeleri gibi olabilir.

Burada “amel”lere “tâir” denmesinin sebebi ise;

⁸⁵ Mutaffifin, 83/7-9

⁸⁶ Mutaffifin, 83/18-20

⁸⁷ Mücahid , a.g.e. 136; Es-Sanânî, a.g.e. I, 374; Taberî, a.g.e. VIII, 47,48; en-Nahhâs, Ebu Cafer, *Meâni'l-Kurâni'l-Kerîm*, Câmîatü Ümmi'l-Kurâ, Mekte, 1988, IV, 130; Ebu Zemenîn, a.g.e. III, 15; Beğavî, a.g.e. III, 108; İbn Atiyye, a.g.e. s. 1132; Beydavî, a.g.e. I, 569; Ebu Hayyan, a.g.e. VI, 14; Ebu's-Suûd, a.g.e. V, 161; eş-Şirbînî, a.g.e. II, 321; Bursevî, a.g.e. V, 140; es-sâvî, a.g.e. III, 477; eş-Şengitî, Muhammedü'l-Emin b. Muhammedü'l-Muhtârü'l-Ceknî, *Edvâu'l-Beyân fî İdâhi'l-Kur'an bi'l-Kur'an*, Dar-u Alemlî'l-Fevâid, Cidde, Tarih-siz, III 550; İbni Âşûr, a.g.e. XV, 48; Merâğî, a.g.e. XV, 22; ez-Zuhaylî, a.g.e. II, 1332

⁸⁸ Taberî, a.g.e. VIII, 47; Ebu's-Suûd, a.g.e. V, 161

Araplar bir iş yapacakları zaman kuşları uçurur ve onların sağa, sola veya yukarıya doğru uçuşlarına bakarak uğur veya uğursuzluk sayarlardı. Allah da bu ayet ile uğur ve uğursuzluğun kuşların uçuşlarında değil de insanların kendi yaptıkları amellerin sonucundan olduğunu vurgulamıştır.⁸⁹

2. Allah'ın insan için takdir ettiği ve ona isabet edecek olan hayır ve şer namına olan her şeydir.⁹⁰ Araplar “*Tâir*”e; hisse,⁹¹ nasip⁹² derlerdi. Bu anlamda tâir; kişiye ezelde takdir edilen ilim⁹³, amel⁹⁴, ecel,⁹⁵ rızık,⁹⁶ ömür⁹⁷ veya dünyada iyi veya kötü bir insan olacağı⁹⁸ gibi şeylerin hepsini kapsar.

3. İnsanın sorumluluklarıdır.⁹⁹

4. İnsanın amellerinin yazılı olduğu kitaptır.¹⁰⁰

Bize göre ayetin kapsamına en uygun görüş ilk görüştür.

⁸⁹ Taberî, a.g.e. VIII, 47; en-Nahhâs, a.g.e. IV, 130; Beğavî, a.g.e. III, 108; eş-Şirbinî, a.g.e. II, 321; es-sâvî, a.g.e. III, 477

⁹⁰ Taberî, a.g.e. VIII, 47; İbn Cevzî, *Zadü'l-Mesîr*, V, 15; ; Beydavî, a.g.e. I, 569; Yazır, a.g.e. V, 3171

⁹¹ İbni Âşûr, a.g.e. XV, 46

⁹² en-Nahhâs, a.g.e. IV, 130; Ebu Zemenîn, a.g.e. III, 15; Beğavî, a.g.e. III, 108; İbn Cevzî, *Zadü'l-Mesîr*, V, 15; İbn Cevzî, *Tezkiretü'l-Erib*, s. 203; Ebu Hayyan, a.g.e. VI, 14; Şevkânî, a.g.e. 813; İbni Âşûr, a.g.e. XV, 47; Yazır, a.g.e. V, 3171

⁹³ Şevkânî, a.g.e. s. 813

⁹⁴ Şevkânî, a.g.e. s. 813

⁹⁵ en-Nahhâs, a.g.e. IV, 130; Suyûtî, a.g.e. V, 250; Bursevî, a.g.e. V, 140; Şevkânî, a.g.e. s. 813

⁹⁶ en-Nahhâs, a.g.e. IV, 130; Kurtûbî, a.g.e. X, 229; Suyûtî, a.g.e. V, 250; Bursevî, a.g.e. V, 140; Şevkânî, a.g.e. s. 813

⁹⁷ Şevkânî, a.g.e. s. 813

⁹⁸ Taberî, a.g.e. VIII, 48; en-Nahhâs, a.g.e. IV, 130; Beğavî, a.g.e. III, 108; İbn Cevzî, *Zadü'l-Mesîr*, V, 15; Kurtûbî, a.g.e. X, 229; Suyûtî, a.g.e. V, 250; Bursevî, a.g.e. V, 140; es-sâvî, a.g.e. III, 478; eş-Şengitî, a.g.e. III 550

⁹⁹ Kurtûbî, a.g.e. X, 229 Komisyon, Kur'an Yolu, III, 469

¹⁰⁰ Kurtûbî, a.g.e. X, 229; Suyûtî, a.g.e. V, 250; es-sâvî, a.g.e. III, 477; Şevkânî, a.g.e. s. 814;

Aynı ayette geçen “**Kitaben**” kelimesi hakkında da şu yorumlar yapılmıştır;

1. İnsanın dünyada iken yapıp ettiklerini içerisine alan, amellerinin yazılı olduğu kitaptır.¹⁰¹ Allah, dünyada iken yaptıkları amellerini bir kitap şeklinde veya bir kitapta yazılı olarak¹⁰² kişinin önüne koyar¹⁰³ ve o da onu okur.¹⁰⁴ Bunu okumak için okuma bilmek şart değildir.¹⁰⁵ Bu kitap, insan dünyada iken onun sağında ve solunda bulunan iki melek tarafından yazılır, o öldükten sonra dürülerek o kimsenin boynuna asılır ve kıyamet koştuktan sonra tekrar bu kitap açılır.¹⁰⁶ İnsandan kendi kitabını kendisinin okuması istenir ki bu da insan için en kuvvetli ikrardır.¹⁰⁷

2. İnsanın kendi isteği ve iradesi ile yaptığı hayır ve şerhler onun ruhunda özel bir iz meydana getirir¹⁰⁸. Ama ruhun bedenle irtibatı devam ettiği müddetçe bu iz gizli kalmaya devam eder. Ama ölümle birlikte ruhun bedenle irtibatı kesilip ulvi âlemle bağlantısını sağlayan perdenin kalkması ile birlikte, nefis levhasında hayat boyu yapılan her şey gözükür. Ruhta meydana gelen bu iz, önce hal olarak isimlendirilir ama işlenmeye devam edildikçe meleke haline gelir. Okumadan murad ise bu izin

¹⁰¹ Taberî, a.g.e. VIII, 49; İbn Cevzî, Zadü'l-Mesîr, V, 16; Ebu's-Suûd, a.g.e. V, 161; Suyûtî, a.g.e. V, 250; Bursevî, a.g.e. V, 140; Alûsî, a.g.e. 46; Yazır, a.g.e. V, 3171; Merâğî, a.g.e. XV, 23

¹⁰² İbn Atiyye, a.g.e. 1132; Tabersî, a.g.e. VI, 180

¹⁰³ Nesafî, a.g.e. II, 309

¹⁰⁴ eş-Şengitî, a.g.e. III 552

¹⁰⁵ Ebu Zemenîn, a.g.e. III, 15; Beğavî, a.g.e. III, 108; Zemahşerî, a.g.e. II, 627; İbn Atiyye, a.g.e. 1133; Tabersî, a.g.e. VI, 182; Kurtûbî, a.g.e. X, 230; Ebu Hayyan, a.g.e. VI, 14; Ebu's-Suûd, a.g.e. V, 161; Suyûtî, a.g.e. V, 250; es-sâvî, a.g.e. III, 478; Şevkânî, a.g.e. 814

¹⁰⁶ Taberî, a.g.e. VIII, 49; Beğavî, a.g.e. III, 108; İbn Atiyye, a.g.e. 1133; Tabersî, a.g.e. VI, 182 Razi, a.g.e. XX, 141; eş-Şirbînî, a.g.e. II, 321

¹⁰⁷ Eş-Şa'râvî, a.g.e. XIV, 8411

¹⁰⁸ Konevî, a.g.e. XI, 459-460

veya eserin ortaya çıkmasıdır.¹⁰⁹

3. İnsan için ezelde yazılmış kitaptır.¹¹⁰

4. İnsanın azalarıdır.¹¹¹

Kehf suresinde geçen: “**kitap (önlerine) konulmuştur.**” ayetindeki kitaptan maksadın ne olduğu ile ilgili olarak da şu yorumlar yapılmıştır:

1. İnsanların dünyada iken yaptıkları iyilik ve kötülüklerin kaydedilmiş olduğu kitaplardır. İnsanlar kıyamet günü onunla hesaba çekilmeleri için sahiplerine melekler vasıtası ile sağ veya sol taraflarından takdim edilecektir. ¹¹² Günahkârlar da dünyada iken yaptıkları her türlü büyük ve küçük günahların melekler tarafından kaydedilmiş olduğunu görüp¹¹³ onları inkâr edemeyeceklerini bileceklerdir.¹¹⁴Onlarla hesaba çekileceklerini ve azaba uğratılacaklarını anladıklarından dolayı korkudan titreyecek ve feryat edeceklerdir. ¹¹⁵ Bu kitapların hesaplarının görülmesi için Allah'ın önüne konulacağı da rivayet edilmiştir.¹¹⁶

2. Kitaptan maksat, hesap veya hesabın görülmesidir. Çünkü o gün insanlar kitaplarında yazılanlarla he-

¹⁰⁹ Beydavî, a.g.e. I, 569; Konevî, a.g.e. XI, 459-460

¹¹⁰ es-Sülemî, Muhammed b. Hüseyin, *Tefsirü's-Sülemî*, Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 2001 I, 384

¹¹¹ es-sâvî, a.g.e. III, 478

¹¹² Taberî, a.g.e. VIII, 234; Beğavî, a.g.e. III, 166; Zemahşerî, a.g.e. II, 698 ; İbn Atiyye, a.g.e. s. 1196; Ebu Hayyan, a.g.e. VI, 128; Tabersî, a.g.e. VI, 279; Neseî, a.g.e. III, 16; Ebu's-Suûd, a.g.e. V, 227; Merâğî, a.g.e. XV, 158; el-Cezâirî, a.g.e. s. 840

¹¹³ en-Nahhâs, a.g.e. IV, 253; Ebu Zemenîn, a.g.e. III, 107; Beğavî, a.g.e. III, 166; İbn Cevzî, *Zadü'l-Mesîr*, V, 153; Tabersî, a.g.e. VI, 280; eş-Şirbînî, a.g.e. II, 424; Şevkânî, a.g.e. s. 862; eş-Şengitî, a.g.e. IV, 152

¹¹⁴ Taberî, a.g.e. VIII, 234; Beydavî, a.g.e. II, 608; Ebu's-Suûd, a.g.e. V, 227; eş-Şengitî, a.g.e. IV, 152

¹¹⁵ Taberî, a.g.e. VIII, 234; en-Nahhâs, a.g.e. IV, 253; Ebu Hayyan, a.g.e. VI, 128; el-Cezâirî, a.g.e. s. 840

¹¹⁶ Beğavî, a.g.e. III, 166

saba çekileceklerdir.¹¹⁷

Nebe suresinde geçen: “**Her şeyi bir Kitaba birer birer kaydetmişizdir.**” ayetindeki “Kitap” dan maksat ise; onların yaptıkları her şeyi,¹¹⁸ hafaza melekleri vasıtası ile bir Kitapta¹¹⁹ veya Levh-i Mahfuz da¹²⁰ muhafaza ettik anlamındadır.

Amellerin yazılı olduğu kitaplarla ilgili diğer bir ifade de Mutaffifin suresinde geçmektedir. Günahkârların Siccîn, iyilerin ise Illıyyûn'de olduklarını, Siccîn ve Illıyyîn'in de yazılmış birer kitap anlamında “*kitabün merkûm*” oldukları ifade edilmektedir.

Buradaki “*merkûm*”, illıyyîn ve siccîn'in tefsiri olmayıp “*kitab*”ın tefsiridir.¹²¹ “*Yazılmış ve işlenmiş*”¹²² anlamında olup, kulların iyi veya kötü amellerinin adeta taşta yazılır gibi yazıldığını¹²³ ifade etmek için kullanılmıştır. Yine bu kitapta inkârcı veya iyi kimselerin amellerinin, elbiseye nakış işler gibi değişik suretlerde işlendiği¹²⁴ ve ona bakan kimselerin ondaki olanların iyi veya köyü şeyler olduğunu anlayabilecekleri ifade edilmiştir.¹²⁵

¹¹⁷ Tabersî, a.g.e. VI, 279; Kurtûbî, a.g.e. X, 417; Beydavî, a.g.e. II, 608

¹¹⁸ Taberî, a.g.e. XII, 405; Ebu Zemenîn, a.g.e. IV, 84; İbn Cevzî, *Zadû'l-Mesîr*, IX, 10; Ebu Hayyan, a.g.e. VIII, 406; eş-Şirbînî, a.g.e. IV, 533; Bursevî, a.g.e. X, 310; Şevkânî, a.g.e. s. 1576

¹¹⁹ Zemahşerî, a.g.e. II, 676; Beydavî, a.g.e. II, 1126; Ebu's-Suûd, a.g.e. IX, 92; Bursevî, a.g.e. X, 310; es-sâvî, a.g.e. VI, 330

¹²⁰ Beğavî, a.g.e. III, 166; İbn Cevzî, *Zadû'l-Mesîr*, IX, 10; Razî, a.g.e. XXXI, 18; Nesafî, a.g.e. IV, 327; eş-Şirbînî, a.g.e. IV, 533; Bursevî, a.g.e. X, 310; es-sâvî, a.g.e. VI, 330; Şevkânî, a.g.e. s. 1576

¹²¹ Beğavî, a.g.e. IV, 459

¹²² Es-Sanânî, a.g.e. II, 356; Taberî, a.g.e. XII, 488; Ebî Zemenîn, a.g.e. V, 108; İbn Cevzî, *Zadû'l-Mesîr*, IX, 55; Beydavî, a.g.e. II, 1139; Ebu's-Suûd, a.g.e. IX, 126; eş-Şirbînî, a.g.e. IV, 73; Şevkânî, a.g.e. s. 1596

¹²³ Nisâburî, a.g.e. II, 869

¹²⁴ Hâzin, a.g.e. IV, 360; eş-Şirbînî, a.g.e. IV, 571

¹²⁵ Geylânî, a.g.e. V, 384; Ebu Hayyan, a.g.e. VIII, 432; Bursevî, a.g.e.

Yine Zilzâl suresinde geçen “amellerini görmek” ten maksat amellerinin yazılı olduğu kitabı görmek,¹²⁶ “zere kadar hayır ve şer işleyen onu görür” den maksadın ise; iyiliklerin ve kötülüklerin yazılı olduğu kitabı gözleri ile görmeleri¹²⁷ olduğu rivayet edilmiştir.

Bütün bu yorumların ardından, amellerin yazıldığı “Kitap” ile kastedilen şeyin keyfiyeti hakkında kendi kanatimizi şudur: Yeryüzünün yapılanları anlatması ve kişilerin azalarının kendi aleyhlerine şahitlik yapmalarından hareketle insanın amellerinin yazılı olduğu kitabın yeryüzü ve insan azaları olduğunu söyleyebiliriz. Yine Kur’an insanların amellerinin bulunduğu kitaptan bahsederken: “Aleyhinize konuşur (şahadetlik eder)” buyurarak, o kitabın konuştuğundan, sahipleri aleyhine şahitlik yapacaklarından bahsetmektedir. Aynı ifadeleri insan azaları için; “O gün dilleriniz, elleriniz ve ayaklarınız yaptıklarınızdan dolayı aleyhlerinizde şahitlik yaparlar” şeklinde, yeryüzü için de “haber verir” şeklinde kullanmaktadır.

“Her insanın amel defterini boynuna astık. Öyle ki, Kıyamet Günü onun önüne, her şeyi açık açık kaydedilmiş bulacağı bir kitap halinde çıkarırız. “Oku kitabını, bugün sana hesap görücü olarak kendin yetersin.” diyeceğiz.”¹²⁸ ayetinde de insanların amel defterlerinin kendi azaları olduğuna işaret edilmektedir. Her insanın dünyada iken yaptıklarının kendi boyunlarına bir idamlık yaftası gibi

X, 366; Alûsî, a.g.e. XVI, 127

¹²⁶ el-Hazîn, a.g.e. IV, 401; er-Razî, a.g.e. XXXII, 57;

¹²⁷ İbn Kesir, a.g.e. IV, 541; Suyûtî, a.g.e. VIII, 596; Bursevî, a.g.e. X, 505; es-Sâvî, a.g.e. VI, 458; Şevkânî, a.g.e. s. 1646; Alûsî, a.g.e. XVI, 379; Zuheyli, a.g.e. III, 2914; Komisyon, *Kur’an Yolu*, V, 669

¹²⁸ İsrâ, 17/13-14

asılacağı, onlarla haşrolunacakları ve kıyamet günü de onlara açılmış bir kitap gibi sunulacağından bahsedilmektedir. Bundan kastın insanın yaptıkları amellerinin etkilerinin azalarında yansıtacağı, onlara bakan kimse- nin onun hangi amelleri işlediğini adeta bir kitaptan okur gibi okuyacağına işaret edilmiş olduğu anlaşılmaktadır.

G. KİTABIN KONUŞMASI

Kur'an, insanların dünyada yapmış oldukları iyilik ve kötülüklerinin hafaza (Kıramen Katibîn) melekleri tarafından kitaplara kaydedildiğini belirtirken, iki yerde de bu kitabın hesap anında kişinin yapıp ettiği şeyler hakkında konuşacağından bahseder. Yani amel defterinin konuşan bir kitap olduğuna vurgu yapar. Allah'ın adaletinin gereği, hiç kimseye zerre kadar da olsa zulmedilmeyecek, insanların yaptıkları en küçük bir iyilik ve kötülük de karşılık bulacaktır. Kitapların konuşturulması da bu adaletin bir gereği olup, konu ile ilgili olarak şu ayetler yer almaktadır:

“Katımızda, gerçeği söyleyen bir kitap vardır. Onlar haksızlığa uğratılmazlar”¹²⁹

“(Resulüm!) sen her ümmeti, diz çökmüş olarak görürsün. Her ümmet kitabına çağrılır: Bugün (dünyada) yapmış olduklarınızın karşılığı verilecektir.” (denilir). Bu size gerçeği söyleyen kitabımızdır. Çünkü (her) ne yapıyor idiyeniz biz (meleklerle) yazdırıyorduk”¹³⁰

Bu ayetlerde kitap ve kitabın konuşması olmak üzere iki husus dikkatimizi çekmektedir. Önce bu kavramlardan kastın ne olduğunu açıklayalım:

1. Kitap Nedir?

Buradaki kitaptan maksadın; okunması, üzerinde

¹²⁹ Mü'minûn, 23/62

¹³⁰ Casiye (45): 28-29

düşünüldüğü tefekkür edilmesi istenen Kur'an,¹³¹ her şeyin kendisinde yazılmış şekilde yer aldığı Levh-i Mahfuz,¹³² Allah'ın emretmesi ile Kiramen Katibîn melekleri tarafından kaydedilen, içerisinde, insanların dünyada iken yaptıkları her türlü iyilik ve kötülüklerinin yer aldığı ve hesap anında ilgili kişilere okunacak olan kitaplar ve sayfeler¹³³ olduğu belirtilmiştir.

Bu kitanın كتابنا “bizim kitabımız” şeklinde Allah'a izafe edilmesi; meleklerin kulların amellerini o kitaba O'nun emri ile yazmış olmalarından dolayı, kula izafe edilmesi ise kulun kendi amellerinin orada edilmiş olmasından dolayıdır.¹³⁴

2. **Kitabın Konuşmasından Maksat Nedir?**

Ayette dikkat çekilen ikinci husus ise bu kitabın konuşmasıdır. Buradaki konuşma hakiki manada bir konuşma mı, yoksa mecazi bir ifade tarzı mıdır?

Bu konu ile ilgili olarak şunlar söylenmiştir:

İnsanların yaptıkları amellerin orada yer alması,¹³⁵ insanın dünyada yaptıklarını inkâra kalkışınca, kendisi-

¹³¹ İbn Atiyye, a.g.e. s. 1334; Kurtubi, a.g.e. XII, 134; Ebu Hayyan, a.g.e. VI, 379; es-Seâlibî, a.g.e. V, 210; Şevkânî, a.g.e. s. 987

¹³² Beğavî, a.g.e. III, 312; Zemahşerî, a.g.e. III, 188; Neseî, a.g.e. III, 123; Beydavî, a.g.e. II, 704; Geylânî, a.g.e. III, 263; Hâzin, a.g.e. III, 307; es-Seâlibî, a.g.e. V, 210; Suyûtî, a.g.e. VII, 429; eş-Şirbînî, a.g.e. II, 647; Tantavî, a.g.e. XI, 174

¹³³ Taberî, a.g.e. IX, 226; İbn Cevzî, *Zadü'l-Mesîr*, VII, 364; Beydavî, a.g.e. II, 704; El-Cüzeyy, a.g.e. II, 73; İbn Kesir, a.g.e. III, 248; es-Seâlibî, a.g.e. IV, 155; Ebu's-Suûd, a.g.e. VI, 141; Bursevî, a.g.e. VI, 100; Savî, a.g.e. IV, 240; Alûsî, a.g.e. X, 69; eş-Şengitî, a.g.e. V, 870; eş-Şarâvî, a.g.e. XVI, 1071; İbni Aşur, a.g.e. XVIII, 79; el-Merâğî, a.g.e. XVIII, 35; Sâbunî, Muhammed Ali, *Safvetü't-Tefâsîr*, Dersaadet, İstanbul, Tarihsiz, II, 313; El-Cezâirî, a.g.e. s. 1454; Komisyon, *Kur'an Yolu*, IV, 31;

¹³⁴ Zemahşerî, a.g.e. IV, 285; Kurtubi, XII/134; Beydavî, a.g.e. II, 976; El-Cüzeyy, a.g.e. II, 329; Bursevî, a.g.e. VIII, 505; Alûsî, a.g.e. XIV, 238; İbni Aşur, a.g.e. XXV, 368

¹³⁵ İbni Cevzî, *Zadü'l-Mesîr*, V, 481

ne: “İşte kitabın al oku” denmesi,¹³⁶ insanın da okuyunca yaptıklarını hatırlaması,¹³⁷ Peygamberlerin onda olanları konuşması,¹³⁸ onlar içerisinde gerçeğe muhalif hiçbir şeyin bulunmaması,¹³⁹ kitaplarda olan amellerin sahiplerine okunup açıklanması,¹⁴⁰ insanların yaptıklarının kendi aleyhlerine şahitlik yapmaları,¹⁴¹ konuşma yerine geçebilecek bir şahadet,¹⁴² onları yazan meleklerin konuşması,¹⁴³ yapılan işlerin zat ve sıfatlarına uygun bir şekilde, hayır veya şerden neye terettüp ettiğinin ortaya çıkması,¹⁴⁴ istiare¹⁴⁵ ve hakiki anlamda bir konuşma¹⁴⁶ olduğu zikredilmiştir.

“*Hak olarak konuşma*”sından maksat ise; insanların dünyada iyilik ve kötülük adına yaptıkları ne varsa, hepsini olduğu gibi, hiçbir artırma ve eksiltmeye gitmeden ortaya koymasından dolayıdır.¹⁴⁷

نطق fiili على harfi ceri ile şahadet etmek¹⁴⁸ anlamına gelir ve buna göre; kitaplarımız onların aleyhlerine şahitlik yapacaklar demektir. Onlar, dünyada iken yaptıkları ve kendilerini cehennemlik yapacak kötü fiil ve

¹³⁶ Taberî, age. XI, 267; Şevkânî, age. s.1360; İbni Aşur, age. XVIII, 79

¹³⁷ Kurtubi, a.g.e. XVI, 175; Savî, a.g.e. V, 418

¹³⁸ Kurtubi, a.g.e. XII, 134

¹³⁹ Beydavî, a.g.e. II, 704; Bursevî, a.g.e. VI, 100

¹⁴⁰ Hâzin, a.g.e. III, 307; el-Merâğî, a.g.e. XVIII, 35

¹⁴¹ Zemahşerî, a.g.e. IV, 285; Razî, a.g.e. XXVII, s, 246; Nesefî, a.g.e. III, 123; Nesefî, a.g.e. IV, 138; Beydavî, a.g.e. II, 704 Hâzin, a.g.e. IV, 121; Ebu Hayyan, a.g.e. VIII, 51; Ebu's-Suûd, a.g.e. VIII, 74; Bursevî, a.g.e. VIII, 505; Alûsî, a.g.e. XIV, 239

¹⁴² Eş-Şirbinî, a.g.e. III, 711; Tantavî, a.g.e. XXI, 60

¹⁴³ İbni Aşur, a.g.e. XXV, 368

¹⁴⁴ Ebu's-Suûd, a.g.e. VI, 141; Bursevî, a.g.e. VI, 100; Şevkânî, a.g.e. s. 987

¹⁴⁵ Konevî, a.g.e. XIII, 196; Şevkânî, a.g.e. s. 1360

¹⁴⁶ İbni Aşur, a.g.e. XVIII, 79

¹⁴⁷ Taberî, a.g.e. IX, 226; Beğavî, a.g.e. III, 312; Zemahşerî, a.g.e. III, 188; Geylânî, a.g.e. III, 263

¹⁴⁸ İbni Aşur, a.g.e. XXV, 369

davranışlarının diğer insanlar tarafından bilinmesini istemeyeceklerdir. Onlar gizlemeye çalışırken, Allah ise hiç kimsenin inkâr edemeyeceği bir şekilde onları ortaya çıkaracaktır. Yerin konuşması, insanın azalarının konuşması ve kitapların sahipleri aleyhine konuşması, şahadet yapması gibi durumlarda da buna benzer bir durum vardır. Adeta inkârcı, yaptıklarını bütün gücü ile gizlemeye çalışırken, Allah ise hiçbir şekilde inkâr edemeyeceği deliller ile onun önünü tıkıyor ve net bir şekilde amellerini ortaya koyuyor.

Bir önceki başlık altında amellerin yazılı olduğu bit kitaptan bahsetmiş ve bu kitabın da insanın üzerinde yaşadığı coğrafya ve kendi azaları olabileceğini söylemiştik. Burada zikredilen *kitapların konuşması* ise bir önceki görüşümüzü destekler mahiyettedir. Meseleye Kur'an'ın bütünlüğü açısından baktığımızda bu ayetler amellerin yazılı olduğu kitapları açıkladığını görmekteyiz. Yani o kitapların şahitlik yapma ve konuşma özelliğine sahip olduğunu anlamaktayız. Yine Kur'an'ın kendisi yeryüzü coğrafyasının ve insanın azalarının konuşacağından, kişilerin yaptıkları fiillere şahitlik yapacağından bahsetmekteydi. Buradaki konuşan kitaptan maksat da yerin haber vermesi ve insan azalarının şahitlik yapmasına benzetilmektedir.

H. KİTAPLARIN SAĞDAN VEYA SOLDAN VERİLMESİ

İnsanın amel defterleri ile ilgili duruma işaret eden diğer bir husus ise amel defterlerinin sahiplerine, hesap anında sağlarından veya arkalarından getirilerek sol taraflarında arz edilmesidir. Kişinin dünyadaki yaşam tarzına göre, kayıtlara geçen amelleri sahiplerine tek tek arz edilecek ve bu arzın şekline göre kişilerin ahiretteki konumları belirlenecektir. Bu konu ile ilgili olarak şu ayet-

leri zikredebiliriz:

“O gün (kıyamet)te insanların hepsini önderleriyle çağıracağız. Kimin kitabı (amel defteri) sağından verilirse onlar, kitaplarını (sevine sevine) okurlar ve kıl kadar bir haksızlığa uğratılmazlar.”¹⁴⁹

“Artık (o gün) kitabı sağ elinden verilen der ki: “Alın kitabımı okuyun. Doğrusu ben zaten hesabıma kavuşacağımı kesin biliyordum.” Artık o hoşnut olacağı bir hayat içindedir. Toplanacak (meyve)leri sarkmış yüksek bir bahçededir. “Geçmiş günlerde takdim ettiğiniz (iyi ameller)den dolayı, afiyetle yiyeğin için” (denilir).

Kitabı soldan verilen ise der ki: “Keşke bana kitabım verilmeseydi” “Hesabımın ne olduğunu hiç bilmeseydim”¹⁵⁰

“Fakat (o zaman) kime kitabı sağından verilirse, kolay bir hesap ile hesaba çekilecek ve sevinçli olarak (cennete) ailesine dönecektir. Kitabı arkasından verilene de gelince: (“Ey ölüm! Neredesin!” diye) çağırarak ve alevli ateşe girecek.”¹⁵¹

Bu ayetlerde insanların kıyamet günü liderler ile birlikte çağrılacakları ve kitaplarının sağlarından veya sollarından verileceği ve akabinde karşılaşacakları olumlu veya olumsuz manzaralardan bahsedilmektedir.

İnsanların kendisi ile birlikte çağrılacakları “**imam**” ın; insanların kendisine tabi oldukları peygamberleri,¹⁵² mabutları,¹⁵³dini liderleri,¹⁵⁴dünyada iken ken-

¹⁴⁹ İsra, 17/71

¹⁵⁰ Hâkka,69/ 19-26

¹⁵¹ İnşikâk, 84/7-12

¹⁵² Es-Sanâni, a.g.e. I, 382; Taberî, a.g.e. VIII, 115; en-Nehhâs, a.g.e. IV, 177; Ebu Zemenîn, a.g.e. III, 32; Zemahşeri, a.g.e. II, 655; İbn Atiyye, a.g.e. s. 1157; et-Tabersî, a.g.e. VI, 217; İbn Cevzî, *Zadu'l-Mesîr*, V, 65; İbn Cevzî, *Tezkiretü'l-Erib*, V, 65; Razî, a.g.e. XXI, 15; Nesefî, a.g.e. II, 322; Kurtûbî, a.g.e. X, 297; Ebu Hayyan, a.g.e. VI, 60;

dilerine sîret ve amel bakımından uydukları ve kendilerini hidayete veya dalalete götürecektir olan önderleri,¹⁵⁵ zamanlarının imamı,¹⁵⁶ dinleri,¹⁵⁷ mezhepleri,¹⁵⁸ peygamberlerin sünnetleri,¹⁵⁹ kendisi ile meşhur oldukları salih amelleri,¹⁶⁰ kendisinde tebarüz etmiş olan iyi veya kötü ahlakı,¹⁶¹ annelerinin isimleri,¹⁶² dünyada iken sevip ulaşmak istedikleri şeyler,¹⁶³ dünyada iken yaptıkları ameller,¹⁶⁴ bu amellerin yazılı olduğu kitaplar¹⁶⁵ veya içerisinde Allah'ın emir ve yasaklarının bulunduğu ve insan-

El-Cüzeyy, a.g.e. I, 493; es-Seâlibî. a.g.e. III, 486; Ebu's-Suûd, a.g.e. V, 187; Suyûtî, a.g.e. V, 316; Bursevî, a.g.e. V, 187; es-Savî, a.g.e. III, 505;

¹⁵³ Beğavî, a.g.e. III, 126

¹⁵⁴ Zemahşerî, a.g.e. II, 655; Ebu Hayyan, a.g.e. VI, 60; Ebu's-Suûd, a.g.e. V, 187; Bursevî, a.g.e. V, 187;

¹⁵⁵ Taberî, a.g.e. VIII, 116; Beğavî, a.g.e. III, 126; Zemahşerî, a.g.e. II, 655; İbn Atiyye, a.g.e. s. 1157; İbn Cevzî, *Zadu'l-Mesîr* V, 64; et-Tabersî, a.g.e. VI, 217; Razî, a.g.e. XXI, 15; Kurtûbî, a.g.e. X, 297; Halebî, a.g.e. VII, 390; es-Seâlibî. a.g.e. III, 486; Bursevî, a.g.e. V, 187; Suyûtî, a.g.e. V, 316; eş-Şa'râvî, a.g.e. XIV, 8682; İbn Aşûr, a.g.e. XV, 168; Beğavî, a.g.e. III, 126;

¹⁵⁶ Suyûtî, a.g.e. V, 317;

¹⁵⁷ Zemahşerî, a.g.e. II, 655; Nesefî, a.g.e. II, 322; Ebu Hayyan, a.g.e. VI, 60; Ebu's-Suûd, a.g.e. V, 187;

¹⁵⁸ es-Savî, a.g.e. III, 506;

¹⁵⁹ Suyûtî, a.g.e. V, 317;

¹⁶⁰ es-Savî, a.g.e. III, 506;

¹⁶¹ Razî, a.g.e. XXI, 16;

¹⁶² Beğavî, a.g.e. III, 126; Zemahşerî, a.g.e. II, 655; et-Tabersî, a.g.e. VI, 218; Ebu Hayyan, a.g.e. VI, 60; Halebî, a.g.e. VII, 390; Ebu's-Suûd, a.g.e. V, 187; Bursevî, a.g.e. V, 187; eş-Şa'râvî, a.g.e. XIV, 8682

¹⁶³ Sülemî, a.g.e. I, 392

¹⁶⁴ Taberî, a.g.e. VIII, 116; Beğavî, a.g.e. III, 125; İbn Cevzî, *Zadu'l-Mesîr*, V, 65; Ebu Hayyan, a.g.e. VI, 60

¹⁶⁵ Es-Sanânî, a.g.e. I, 382; Taberî, a.g.e. VIII, 116; en-Nehhâs, a.g.e. IV, 177; Zemahşerî, a.g.e. II, 655; İbn Atiyye, a.g.e. s. 1157; et-Tabersî, a.g.e. VI, 218; İbn Cevzî, *Zadu'l-Mesîr*, V, 65; Razî, a.g.e. XXI, 16; Nesefî, a.g.e. II, 323; El-Cüzeyy, a.g.e. I, 493; es-Seâlibî. a.g.e. III, 486; Ebu's-Suûd, a.g.e. V, 187; Suyûtî, a.g.e. V, 317; Bursevî, a.g.e. V, 187; İbn Aşûr, a.g.e. XV, 168

ların kendisi ile hesaba çekilecekleri kitap¹⁶⁶ olduğu zikredilmiştir.

Verilen bütün manalarda ortak olan nokta; insanın dünyada iken tabii olduğu ve değer verdiği, hayatını ona göre şekillendirdiği değerlere göre hesaba çekilecek olmasıdır.

Buradaki “*kitap*” ise; amellerin yazılı olduğu kitaptır¹⁶⁷ ve içerisinde insanın iyilikleri ve kötülükleri yer almaktadır.¹⁶⁸

“**Kitabın sağdan verilmesi**”nden maksadın ne olduğu ile ilgili olarak ise; sağ taraflarından onlara teslim edileceği,¹⁶⁹ iyilerin kitapları sağlarına, inkârcıların ki ise sol taraflarına bırakılacağı,¹⁷⁰ kitaplarındaki iyiliklerini okuyacakları,¹⁷¹ sağ taraftan alması için ona ilham edilmesi,¹⁷² cihetlerin en kuvvetlisi olan akıl cihetinden verilmesi¹⁷³ anlamlarına geldiği gibi, “*sağ el ile almak*” tabiri Araplarda o alınan şeyin yüceliği ve önemini ifade etmek için de kullanılır. “*Sağ el ile vermek*” tabiri de “*müjde vermek ve ikramda bulunmak*” anlamında kullanılır.¹⁷⁴ Yine insanın sürurunu ifade etmek için de “*sağ*” tabirini kullanırlar.¹⁷⁵

¹⁶⁶ Taberî, a.g.e. VIII, 116; Beğavî, a.g.e. III, 125; Zemahşerî, a.g.e. II, 655; İbn Atiyye, a.g.e. s. 1157; et-Tabersî, a.g.e. VI, 217; Kurtûbî, a.g.e. X, 297; Ebu Hayyan, a.g.e. VI, 60; El-Cüzeyy, a.g.e. I, 493; es-Seâlibî, a.g.e. III, 486; Ebu's-Suûd, a.g.e. V, 187; Suyûti, a.g.e. V, 317; ¹⁶⁷ Taberî, a.g.e. XII, 217; Beğavî, a.g.e. IV, 84; Eş-Şirbîni, a.g.e. IV, 412; Şevkânî, a.g.e. s. 1525; Yazır, Elmalılı Hamdi, VIII/5327; İbn Aşûr, a.g.e. XXIX, 129; Komisyon, *Kur'an Yolu*, V, 445

¹⁶⁸ Ebu Zemenîn, a.g.e. V, 31

¹⁶⁹ Taberî, a.g.e. VIII, 116; Beğavî, a.g.e. III, 126; İbn Aşûr, a.g.e. XV, 168

¹⁷⁰ es-Seâlibî, a.g.e. III, 486; İbn Atiyye, a.g.e. 1157;

¹⁷¹ İbn Cevzî, *Zadu'l-Mesîr*, V, 65

¹⁷² İbn Aşûr, a.g.e. XV, 168

¹⁷³ Alusî, a.g.e. IX, 184

¹⁷⁴ İbn Aşûr, a.g.e. XXIX, 1

¹⁷⁵ Eş-Şirbîni, a.g.e. IV, 412;

Sağ el ile almak temiz şeyler için kullanıldığından dolayı kişinin saadetini anlatmak için kullanılır. İnsanın yaratılışına bakıldığında yapılmasında azim gerektiren işlerde sağ el daha kuvvetli ve daha ön plandadır. Nefislerde bereket sağ tarafta odaklanmıştır. Hatta Araplar *bereket ve saadeti yemin* (sağ) olarak isimlendirmişlerdir.¹⁷⁶

“Kitabın sağdan verilmesi”nden maksat da; insanın dünyada yaptıklarına karşılık olarak kendisine ikram edilecek olan mutluluk ve saadetini görünce halinden memnun olup, sevinmesi ve Rabbi'nin nimetlerini izhar etmesidir.¹⁷⁷

“Kitaplarınızı okuyun” dan maksat ise ; ondaki hayır ve müjdenin ortaya çıkması,¹⁷⁸ amellerinin karşılığının tam olarak verilmesidir.¹⁷⁹

“Soldan verilmesi”nden maksat ise; sol eli arkasına kıvrılarak kitabın verilmesi,¹⁸⁰ sağ elleri boyunlarında bağlanarak, sol elleri arkalarında döndürülerek kitaplarının verilmesi,¹⁸¹ kötü amel ve kötü akıbetini görmesi,¹⁸² batnında günahların, zahirine ise hasenatın yazılı olduğu kitabın kişi tarafından okunmasıdır.¹⁸³

Yine; Kitabın arkadan verilmesinden kasıt; dünyada iken kitapları ve onun hükümlerini arkalarına atan kimseler içindir. Yani dünyada iken dikkate almadığınız, göz ardı ettiğiniz, arkanıza attığınız, az bir paraya sattığınız Allah'ın kitabını alınız demektir. Bu da içerisinde

¹⁷⁶ İbn Aşûr, a.g.e. XXX, 222

¹⁷⁷ Eş-Şirbînî, a.g.e. IV, 412; Bursevî, a.g.e. V, 187;

¹⁷⁸ eş-Şa'râvî, a.g.e. XIV, 8688

¹⁷⁹ Alusî, a.g.e. IX, 184

¹⁸⁰ Beğavî, a.g.e. IV, 70; Alusî, a.g.e. XVI, 144

¹⁸¹ Taberî, a.g.e. XII, 508; Ebu Zemenîn, a.g.e. V, 112; Eş-Şirbînî, a.g.e. IV, 579; Beğavî, a.g.e. IV, 84

¹⁸² Beydavî, a.g.e. II, 1092

¹⁸³ Eş-Şirbînî, a.g.e. IV, 412;

amellerinizin yazılı olduğu kitap değil de içerisinde Allah'ın hükümleri olan dünyada indirilmiş olan kitaptır.¹⁸⁴

Arkadan verilmesinde; verilen kişiye aşağılama ve aldığı şeyden dolayı o kimsenin fkmesini ifade etmektedir.¹⁸⁵

Sağ ve sol birer sembolik değerlerdir. Sağ, olumlu ve hayırlı yaklaşımları, sol ve arka ise ters, olumsuz, olmaması gereken şekilde yaklaşmayı ifade eder. Kim dünyada Kur'an hakikatine nasıl yaklaşırsa ahirette de amel defterleri (ki bu bir iman-amel karnesidir) de o şekilde yaklaşır. Biri dl, diğerisi cezadır. Biri sevindirme diğerisi azap haberidir.

Amel defterinin sağdan veya sol taraftan verilmesinden maksatın, amellerin o kişiye arz edilmesi olabilir. şu hadis-i şerif'te bu manayı desteklemektedir:

Peygamber (sas): “*Kim kıyamet günü hesaba çekilirse azaba uğrar*” deyince Aişe : “*Ya Resulallah! Kimin kitabı sağdan verilir ise hesabı kolay olacak denmiyor mu?* dediğinde Hz. Peygamber (sas): “*o arzdır*”¹⁸⁶ buyurdu.

nce kişilere amelleri arzedilmekte ve akabinde ise hesaba çekilmektedirler. Hesap anında, kişinin iyi amelleri ve o amellerinin güzel neticesi kendisine arz edilince içerisi huzur dolar ve nail olmuş olduğu nimetleri hali ile arz edebilir. Aynı şekilde kötü amelleri ve onların olumsuz neticesi arz edilince de içerisi gam ve kederle dolup içerisinde bulunmuş olduğu olumsuz ruh hali, simasına aksedebilir.

¹⁸⁴ Bursevî, a.g.e. X, 384; Yazır, Elmalılı Hamdi, a.g.e. VIII, 5327

¹⁸⁵ İbn Aşûr, a.g.e. XXX, 223

¹⁸⁶ Buhari, İlim: 35

İ. PEYGAMBERLERİN VE MELEKLERİN YAPILANLARA ŞAHİT OLMALARI

İnsanların dünyada iken yaptıkları amellerin ahirette ispat edilip, belirlenmesinde diğer bir yöntem ise meleklerin ve peygamberlerin şahitliklerine başvurulmasıdır. Konu ile ilgili olarak şu ayetleri görebilmekteyiz:

“Böylece, sizler insanlara birer şahit olasınız ve Peygamber de size bir şahit olsun diye sizi dengeli bir ümmet yaptık. Her ne kadar Allah’ın doğru yolu gösterdiği kimselerden başkasına ağır gelse de biz, yönelmekte olduğun ciheti ancak; Rasûl’e tabi olanlarla, gerisingeriye dönecekleri ayırd edelim diye kible yaptık. Allah, imanınızı boşa çıkaracak değildir. Şüphesiz Allah, insanlara çok şefkatli ve çok merhametlidir.”¹⁸⁷

“Herbir ümmetten bir şahit getirdiğimiz ve seni de onlara şahit olarak gösterdiğimiz zaman halleri nice olacak.”¹⁸⁸

“(İsa): “Ben içlerinde olduğum müddetçe üzerlerinde bir şahit (ve bir gözcü) idim. Fakat sen beni içlerinden alınca üzerlerine gözcü artık sen oldun.”¹⁸⁹

“Allah uğrunda hakkıyla cihad edin. O, sizi seçti ve dinde üzerinize hiçbir güçlük yükledi. Babanız İbrahim’in dinine uyun. Allah, sizi hem daha önce, hem de bu Kur’an’da müslüman diye isimlendirdi ki, Peygamber size şahit olsun, siz de insanlara şahit olasınız. Artık namazı dosdoğru kılın, zekâtı verin ve Allah’a sarılın. O, sizin sahibinizdir. O, ne güzel sahip, ne güzel yardımcıdır!”¹⁹⁰

“Yer, Rabbinin nuruyla parlayacak, kitap (amel defteri) konulacak, peygamberler ve şahitler getirilecek, onlar

¹⁸⁷ Bakara, 2/143

¹⁸⁸ Nisâ, 4/41

¹⁸⁹ Mâide, 5/117

¹⁹⁰ Hac, 22/78

haksızlığa uğratılmaksızın aralarında adaletle hükmedilecektir."¹⁹¹

*"Şüphesiz biz, peygamberlerimize ve iman edenlere hem dünya hayatında, hem de şahitlerin (şahitlik için kalıp duruşmada) dikileceği günde, elbette yardım edeceğiz"*¹⁹²

Kıyamet günü peygamberler, yanlarında hiç kimse olmaksızın yalnız olarak gelecek¹⁹³ ve onların gönderilmiş oldukları ümmetleri kendilerine hiçbir şeyin tebliğ edilmediğini söyleyerek kendi peygamberlerini yalanlayacaklardır.¹⁹⁴ Bu ümmette; Yahudi, Hıristiyan ve Mecusiler başta olmak üzere bütün ümmetlere,¹⁹⁵ Allah'ın kitabında haber verdiklerinden hareketle, o peygamberler, kendisi ile gönderilmiş oldukları Allah'ın dinini tebliğ ettiklerine dair şahitlik yapacaktır.¹⁹⁶

Peygamberler ise; kendi tebliğ ettiklerine,¹⁹⁷ üm-

¹⁹¹ Zümer, 39/ 69

¹⁹² Mümin, 40/51

¹⁹³ Mücahid a.g.e. 20; Taberî, a.g.e. VI, 10; Zemaşşerî, a.g.e. I, 197

¹⁹⁴ es-Sanânî, a.g.e. I, 60; Taberî, a.g.e. VI, 11; Ebu Zemenîn, a.g.e. I, 184; Beğavî, a.g.e. I, 122; İbn Atiyye, a.g.e. s. 140; et-Tabersî, a.g.e. I, 327; İbn Cevzî, *Zadü'l-Mesîr*, I, 154; er-Razî, a.g.e. IV, 99; İbn Cevzî, *Zadü'l-Mesîr*, I, 155; Neseî, a.g.e. I, 79; Kurtübî, a.g.e. II, 154; Beydavî, a.g.e. I, 97; el-Hazîn, a.g.e. I, 91; Suyutî, a.g.e. I, 349; eş-Şevkânî, a.g.e. s. 100

¹⁹⁵ Mücahid , a.g.e. 20; Taberî, a.g.e. VI, 11; İbn Atiyye, a.g.e. s. 140; Beydavî, a.g.e. I, 97

¹⁹⁶ es-Sanânî, a.g.e. I, 60; Taberî, a.g.e. VI, 11; Ebu Zemenîn, a.g.e. I, 184; Beğavî, a.g.e. I, 122; Zemaşşerî, a.g.e. III, 169; et-Tabersî, a.g.e. I, 327; İbn Cevzî, *Zadü'l-Mesîr*, I, 154; er-Razî, a.g.e. IV, 99; İbn Cevzî, *Zadü'l-Mesîr*, I, 155; Neseî, a.g.e. I, 79; Kurtübî, a.g.e. II, 154; Beydavî, a.g.e. I, 97; el-Hazîn, a.g.e. I, 91; Suyutî, a.g.e. I, 349; Bursevî, a.g.e. VI, 70

eş-Şevkânî, a.g.e. s. 100

¹⁹⁷ Taberî, a.g.e. IX, 194; en-Nahhâs, a.g.e. IV, 435; Ebu Zemenîn, a.g.e. III, 191; Beğavî, a.g.e. III, 301; Zemaşşerî, a.g.e. III, 169; İbn Atiyye, a.g.e. s. 1323; Neseî, a.g.e. III, 113; el-Hazîn, a.g.e. III, 299; Bursevî, a.g.e. VI, 70

metlerinin yaptıkları hakka uygun¹⁹⁸ ve muhalif¹⁹⁹ amel-lerine, amellerinin bozukluk ve sağlamlığına,²⁰⁰ onların iman edip²⁰¹ itaat edelerine,²⁰² inkâr edip²⁰³ ve yalanladıkları şeyler hakkında²⁰⁴ şahitlik edeceklerdir.

Hafaza melekleri²⁰⁵ ise; peygamberlerin tebliğ görevlerini yaptıklarına²⁰⁶ ve insanların dünyadayken işledikleri fiillerine şahit olacaklardır.²⁰⁷

j. ALLAH'IN İNSANA YAPTIKLARINI HABER VERMESİ

Amellerin ispat şekillerinden bir diğeri de Allah'ın insanlara yaptıklarını bizzat kendisinin haber vermesidir. Bu konu ile ilgili olarak da Kur'an'da; *“Hepinizin dönüşü ancak Allah'adır. O size yaptıklarınızı haber verecektir.”*²⁰⁸ şeklinde 18 ayette, iki ayette de meçhul sığası ile *“Onlara haber verilecek”* şeklinde olmak üzere 20 yerde geçmektedir.

*“O size yaptıklarınızı haber verecektir.”*den maksat; insanların dünyadayken işlemiş oldukları, büyük küçük,

¹⁹⁸ Zemahşerî, a.g.e. I, 502; et-Tabersî, a.g.e. I, 327; İbn Cevzî, *Zadü'l-Mesîr*, I, 155; Neseî, a.g.e. I, 226; Kurtûbî, a.g.e. II, 156; el-Hazîn, a.g.e. I, 358; Suyutî, a.g.e. I, 349

¹⁹⁹ er-Razî, a.g.e. IV, 99; el-Hazîn, a.g.e. I, 91; Bursevî, a.g.e. VI, 70; eş-Şevkânî, a.g.e. s. 1303

²⁰⁰ Beydavî, a.g.e. I, 220; Bursevî, a.g.e. II, 215

²⁰¹ İbn Atiyye, a.g.e. s. 140; İbn Cevzî, *Zadü'l-Mesîr*, I, 155;

²⁰² Bursevî, a.g.e. VI, 70; eş-Şevkânî, a.g.e. s. 1303

²⁰³ Neseî, a.g.e. I, 79; el-Hazîn, a.g.e. I, 358; Bursevî, a.g.e. II, 215

²⁰⁴ Neseî, a.g.e. IV, 81

²⁰⁵ es-Sanânî, a.g.e. II, 182; Ebu Zemenîn, a.g.e. IV, 137; Beğavî, a.g.e. IV, 100; et-Tabersî, a.g.e. VIII, 346; İbn Cevzî, *Zadü'l-Mesîr*, VII, 230; Kurtûbî, a.g.e. XV, 322; Suyutî, a.g.e. VII, 293; eş-Şevkânî, a.g.e. s. 1303

²⁰⁶ es-Sanânî, a.g.e. II, 182; Taberî, a.g.e. XI, 70; Ebu Zemenîn, a.g.e. IV, 137; Beğavî, a.g.e. IV, 100; et-Tabersî, a.g.e. VIII, 346; İbn Cevzî, *Zadü'l-Mesîr*, VII, 230; Kurtûbî, a.g.e. XV, 322; Bursevî, a.g.e. VIII, 215

²⁰⁷ Neseî, a.g.e. IV, 82

²⁰⁸ Mâide, 5/105

yeni eski,²⁰⁹ gizli ve açık olarak yaptığı her türlü hayır, şer, iyilik, kötülük, taat ve isyanlardan,²¹⁰ Allah'a vermiş oldukları misâkın gereklerini yerine getirmediklerinden dolayı ahirette hesaba çekileceklerdir.²¹¹ İyiler için güzel şeyler vaad edilirken, günahkârlar için de azap vaad edilerek²¹² her iki gruba da yaptıklarının karşılığı verilecektir.²¹³ Yani insanlara dünyadayken yaptıklarından dolayı mükâfat veya azabın verilmesidir.

Dünyada işlemiş oldukları kötülüklerden dolayı gerçek suretlerinin dışında başka bir suretle gözükecek²¹⁴ ve onların yüzlerine bakılınca hangi amelleri işledikleri anlaşılacaktır.²¹⁵

Amellerin tartıldığı anda,²¹⁶ dünyadayken işlemiş oldukları her türlü iyi kötü, hayır şer, taat ve isyanları Allah tarafından onlara bildirilecek ve onlara gösterilecektir.²¹⁷

Amellerin Allah tarafından haber verilmesinden maksat; insanların işlemiş oldukları her türlü iyilik ve kötülüklerin bizzat Allah tarafından onlara bildirilmesi olduğu gibi ayrıca o fiillerin etkilerinin yüzlerine yansımaları da olabilir. Kişilerin yüzlerine bakılınca hangi fiilleri işleri anlaşılacaktır. Ayrıca amelleri kendilerine bildirilen

²⁰⁹ İbn Kesir, a.g.e. IV, 374, 448; el-Cezâiri, a.g.e. 1702

²¹⁰ Taberî, a.g.e. V, 100, 213; Beğavî, a.g.e. II, 103; Zemahşerî, a.g.e. II, 30; Tabersî, a.g.e. III, 333; er-Razî, a.g.e. XIII, 124; Geylânî, a.g.e. I, 471; Zuhaylî, a.g.e. I, 593; Sabûnî, a.g.e. I, 369; el-Cezâiri, a.g.e. 414

²¹¹ İbn Atiyye, a.g.e. 628

²¹² İbn Atiyye, a.g.e. 653; er-Razî, a.g.e. XI, 160; Neseî, a.g.e. I, 267; Beydavî, a.g.e. I, 262 Ebu Hayyan, a.g.e. II, 202

²¹³ Beydavî, a.g.e. I, 289

²¹⁴ Bursevî, a.g.e. III, 88

²¹⁵ Bursevî, a.g.e. III, 89

²¹⁶ Ebu's-Suûd, a.g.e. IX, 66

²¹⁷ Taberî, a.g.e. V, 100, 213; Beğavî, a.g.e. II, 103; er-Razî, a.g.e. XIII, 124; Geylânî, a.g.e. I, 471; İbn Kesir, a.g.e. IV, 374, 448; Zuhaylî, a.g.e. I, 593; Sabûnî, a.g.e. I, 369; el-Cezâiri, a.g.e. s. 414

ve nereye gideceği belli olan kimselerin halleri yüzlerinden belli olacak. Yani Allah hesap esnasında insanın dünyada yaptıklarını hakiki veya mecazî bir şekilde ona haber vermektedir. İnsanın azalarını, üzerinde yaşadığı yeryüzü coğrafyasını konuşturarak ona yaptıklarını haber verebildiği gibi, işlemiş olduğu günahların etkisini simasında yansıtarak da haber verebilmektedir.

Sonuç

Allah Teala, Kur’anda insanların amellerinin kaydedildiği ve sahibi hakkında şahitlik edeceği amel defteri ve bunların çeşitleri hakkında kişiyi duyarlı hale getirecek bilgiler sunar.

Kur’an, amel defterinin varlığından bahsederken, bu defterin keyfiyeti ile ilgili net bir ifade kullanmamaktadır. Fakat değişik yerlerde; “yerin haber vermesi”, “insan azalarının insan aleyhine şahitlik yapması”, “meleklerin yapılanları kaydetmesi”, “amellerin yazılı olduğu kitap”, “kitabın konuşması”, “peygamberlerin ve meleklerin insanların yaptıklarına şahitlik yapmaları”, “Allah’ın insanlara yaptıklarını haber vermesi”nden bahsetmektedir.

Yerin haber vermesi, azaların şahitlik yapması ve kitabın konuşması gibi ifadelerin hakiki manada olabileceği söylendiği gibi mecazî manada olabileceği de belirtilmiştir. İnsanın yaptıkları fiil ve davranışların hesap anında kişiye arzında ve bunların karşılığını görme noktasında kesinlik bulunurken, bu amellerin kaydedilmesi ve arz edilme şekilleri hakkında farklı görüşler ileri atılmıştır.

Konu hakkında zikredilen ayetleri bir bütün olarak değerlendirdiğimizde; insanın dünya hayatında iken her türlü iyi kötü, büyük küçük, gizli açık işlemiş olduğu fiil ve davranışlar melekler vasıtası ile yeryüzü coğrafyasına, insanın kendi el, ayak ve deri gibi azalarına kaydediliyor

olabileceği sonucuna ulaşabiliriz. Kıyamete müteakip hesap anında da, yeryüzü üzerinde işlenen fiilleri Allah'ın emretmesi ile görüntülü olarak, insanın azaları ise Allah'ın dilemesiyle bir şekilde konuşturulacaktır.

Bir taraftan insanın üzerinde yaşadığı coğrafya ve sahip olduğu azaları kötülük yapanların aleyhine şahitlik yaparlarken, diğer taraftan da Allah, o insanlara gönderilen peygamberlerin ve o kişilerin fiilleri işlerken yanlarında hazır bulunan hafaza (Kiramen Katibîn) meleklerinin şahadetlerine başvurarak o kimseleri dört taraftan kuşatacaktır. Suçluluk psikolojisi ile yaptıklarını inkâra kalkışan insan için hiçbir çıkış yolu kalmayacak ve dört bir tarafından kuşatılacaktır.

Dünyada çok çeşitli şekillerde amellerin-yaşayışın kaydedilmesi, kişiyi başıboşluktan, duyarsızlıktan ve his-silikten kurtarıp sorumlu, bilinçli ve hayırlı bir yarışçı olmasını sağlayan ilahî bir plandır.

KAYNAKÇA

- Alûsî, Şihabuddin es-Seyyid Mahmûd, Rûhu'l-Meânî fi Tefsîri'l-Kur'an'ı-l-Azîm ve's-Sebî'l-Mesânî, Daru'l-Fıkr, Beyrut, 1993
- Beğavî, Muhammed el-Huseyin b. Mesûd el-Ferrâ, Meâlîmu't-Tenzîl, Daru'l-Ma'rife, Beyrut, 1987
- Beydavî, Nasruddin Ebu Saîd Abdullah b. Ömer b. Muhammed eş-Şirâzî, Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl, Dar-u Sâdr, Beyrut, 2001
- Buharî, Muhammed b. İsmail, Sahihu'l-Buhari, Çağrı Yayınevi, İstanbul, 1992
- Bursevî, İsmail Hakkı b. Mustafa, Ruhü'l-Beyân fi Tefsîri'l-Kurân, Daru'l-Kutübi'l-İlmıyye, Beyrut, 2009

- el-Cevzî, Ebu'l-Ferec Cemalüddîn Abdurrahman b.Ali b.Muhammed, Zâdü'l-Mesîr fî İlmî't-Tefsîr, el-Kütübü'l-İslamî, Beyrut, 1984
- el-Cezâirî, Ebu Bekir el-Câbir, Eyserü't-Tefâsîr li-Kelâmi'l-Aliyyi'l-Kebîr, Mektebetü'l-Ulûmi ve'l-Hikemi, Medine, 2002
- el-Cüzeyy, Ebu'l-Kasım Muhammed b. Ahmed b. Cüziyyü, et-Teshîl li Ulûmi't-Tenzîl, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1995
- Ebu Hayyan, Muhammed b. Yusuf el-Endülüsî, Tefsîrül-Bahri'l-Muhîr, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1993
- Ebu's-Suûd, Muhammed b. Muhammed, El-Ammâdî, İrşâdü'l-Aklî's-Selîm ilâ Mezâya'l-Kur'anî'l-Kerîm, Daru İhyau't-Turâsî'l- Arabiyye, Beyrut, 1990
- Geylânî, Muhyiddün Abdulkadir, Tefsîrül-Geylânî, Daru'l-Kutübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2009
- el-Haccâc, Ebu'l-Huseyin Müslüm, Sahih-i Müslüm, Çağrı Yayınevi, İstanbul, 1992
- el-Halebî, Ahmed b. Yusuf, ed-Dürrü'l-Me'sûn fî Ulûmi'l-Kitâbi'l-Meknûn, Daru'l-Kalem, Dımeşk, Tarihsiz
- Hanbel, Ahmed, Müsned, Çağrı Yayınevi, İstanbul, 1992
- el-Hâzin, Alaâddin Ali b. Muhammed b.İbrahim el-Bağdadî, Lübâbü't-Te'vîl fî Meâni't-Tenzîl, Midyat, Tarihsiz
- Isfahânî, Ebu'l-Kasım Huseyn b. Muhammed, el-Müfredât, fî Garîbi'l-Kur'an,Kahire, 1961
- İbni Aşûr, Muhammed Tahir, Tefsîrüt-Tahrîr ve't-Tenvîr, ed-Daru't-Tûnisiyyetü, Tunus, 1984
- İbni Atiyye, Ebu Muhammed Abdu'l-Hak b. Atiyye el-Endülüsî, El- Muharrerü'l-Vecîz fî Tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz, Dar-u İbni Hazm, Beyrut, 2002

- İbn Cevzî, Cemalüddin Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ali b. Muhammed, Tezkiretü'l-Erîb fî Tefsiri'l-Garîb (Garîbü'l-Kur'anî'l-Kerîm), Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2004
- İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmâil, Tefsirü'l-Kur'anî'l-Azîm, Mektebetü Darü't-Türâs, Kahire, Tarihsiz
- Kılavuz, Ahmet Saim, "Amel Defteri", İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 1991
- Komisyon, Tefsirü'l-Kur'an Li'n-Nâşîn, Darü'l-Vefâ, Beyrut, 2006
- Konevî, Isâmüddîn İsmail bin Muhamed el-Hanefî, Hâşiyetü'l-Konevî Alâ Tefsiri'l-Beydâvî, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2001
- Kurtûbî, Ebu Abdullah Muhammed b.Ahmed, el-Camî' li-Ahkâmi'l-Kur'an, Daru'l-Fıkr, Beyrut, 1987
- Malik b. Enes, el-Muvattâ, Çağrı Yayınevi, İstanbul, 1992
- Merâğî, Ahmed Mustafa, Tefsirü'l-Merâğî, Daru İhyâu't-Turâs, Beyrut, Tarihsiz
- Mücahid b. Cebr, Ebu'l-Haccâc, Tefsir'ü-Mücahid, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2005
- en-Nahhâs, Ebu Cafer, Meâni'l-Kurani'l-Kerîm, Câmiatü Ümmi'l-Kurâ, Mekke, 1988
- Nesâî, Ebu Abdurrahman Ahmed b. Şuayb, Sünenü'n-Nesâî, Çağrı Yayınevi, İstanbul, 1992
- Nisâburî, Mahmud b. Ebu'l-Hasan, İcâzü'l-Beyân an Meâni'l-Kur'an, Daru'l-Garbi'l-İslamî, Beyrut, 1995
- Razî, Muhammed b. Ömer, Mefâtihu'l-Gayb, Daru'l-Fıkr, Beyrut, 2005
- Sâbunî, Muhammed Ali, Safvetü't-Tefâsîr, Dersaadet, İstanbul, Tarihsiz
- es-Sanânî, Abdurrezzak b. Hemmâm, Tefsirü'l-Kurân, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad, Tarihsiz

- es-Sâvî, Şeyh Ahmed, Haşiyetü's-Sâvî alâ Tefsiri'l-Celâleyn, Daru'l-Fikr, Beyrut, 1998
- es-Seâlibî, Abdurrahman b. Muhammed b. Mahlûf Ebî Zîr, el-Cevâhirü'l-Hısân fi Tefsiri'l-Kur'an, Dâr-u İhyâit-Turâsı'l-Arabiyyi, Beyrut, 1997
- Suyûtî, Abdurrahman Celâlüddîn, ed-Dürrü'l-Mensûr fi't-Tefsiri'l-Me'sûr, Daru'l-Fikr, Beyrut, 1993
- es-Sülemî, Muhammed b. Hüseyin, Tefsirü's-Sülemî, Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 2001
- Eş-Şa'râvî, Tefsirü'ş-Şa'râvî, Mecmau'l-Buhûsi'l-İslamiyye, Kahire, 1991
- eş-Şengitî, Muhammedü'l-Emîn b. Muhammedü'l-Muhtâru'l-Ceknî, Edvâu'l-Beyân fi İdâhi'l-Kur'an bi'l-Kur'an, Dar-u Alemi'l-Fevâid, Cidde, Tarihsiz
- Şirbînî, Muhammed Ahmed el-Hatîb, es-Sirâcü'l-Münîr, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2004
- Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed, Fethü'l-Kadîr el-Câmiu beyne Fenniyyi'r-Rivayeti ve'd-Dirayeti min İlmî't-Tefâsîr, Daru'l-Ma'rife, Beyrut, 2007
- Taberî, Ebu Cafer Muhammed b. Cerîr, Câmiu'l-Beyân fi Te'vili'l-Kurân, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2005
- Et-Tabersî, Ebu Ali el-Fadl el-Hasan bin el-Fadl, Mecmau'l-Beyân fi Tefsiri'l-Kur'an, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1997
- Tantâvî, Cevherî el-mısrî, el-Cevâhirü fi Tefsiri'l-Kur'anı'l-Kerîm, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut
- Tirmizî, Ebu İsa Muhammed b. İsa, Sünenu't-Tirmizî, Çağrı Yayınevi, İst. 1992
- Zemahşerî, Ebu'l-Kasım Carullah Mahmud b. Ömer, el-Keşşâf an Hakâiki't-Tenzîl, Daru'l-Ma'rife, Beyrut, 2005

Kur'an'da Amel Defteri

Ebû Zemenîn, Ebu Abdullah Muammed b. Abdulah,
Tefsîrû'l-Kur'anî'l-Azîm, el-Faruku'l-Hadis, Kahire,
2002

Zuheyli, Vehba, et-Tefsirû'l-Vasit, Daru'l-Fikr el-Muâsira,
Beyrut,2006